

Ветеринариялық құқықтық нормативтік кейбір актілерді бекіту туралы

Күшін жойған

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2002 жылғы 30 қарашадағы N 351 бұйрығы. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде 2002 жылғы 27 желтоқсанда тіркелді. Тіркеу N 2105. Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2012 жылғы 17 қаңтардағы № 10-1/18 бұйрығымен

Ескерту. Бұйрықтың күші жойылды - ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 2012.01.17 № 10-1/18 (қол қойылған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі) бұйрығымен.

Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 10 шілдедегі "Ветеринария туралы" Заңының 22 бабының 6 тармағына , 23 бабының 4 тармағына сәйкес
Б Ұ Й Ы Р А М Ы Н :

1. Қоса беріліп отырған:

1) Базарларда ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізу Ережесі;
2) Сойылатын малдарды сояр алдындағы ветеринариялық тексеру және сойылғаннан кейін ұшаларын және ішкі органдарын ветеринариялық-санитариялық сараптау және оларды санитариялық бағалау Ережесі бекітілсін.

2. Ветеринариялық департаментіне, Ауыл шаруашылығы министрлігінің облыстық аумақтық басқармаларымен, Астана және Алматы қалалары, бірлесе отырып, заңнамада белгіленген тәртіпте, осы бұйрықтан туындайтын керекті шаралар қабылдасын.

3. Осы бұйрық Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде мемлекеттік тіркеуден өткізілген күннен бастап күшіне енеді.

Қазақстан Республикасының
Премьер-Министрінің

орынбасары-Министр

Қазақстан Республикасы
Ауыл шаруашылығы министрінің
2002 жылғы 30 қарашадағы
N 351 бұйрығымен
бекітілген

Базарларда ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізу туралы

Ереже

1. Жалпы бөлім

1. Базарларда ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізу Ережесі (әрі қарай - Ереже) базарларда сатылатын мал өнімдері мен шикізаттарының ветеринариялық-санитариялық қауіпсіздігін анықтау мақсатында ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізетін лабораторияларға бірыңғай талаптарды және ветеринариялық-санитариялық сараптаудан өткізудің ретін анықтайды және мал өнімдері мен шикізаттарын сатумен, ветеринариялық-санитариялық сараптаумен айналысатын, базар аумағында басқада кәсіпкерлікпен айналысатын заңды және жеке тұлғалар орындаулары тиіс.

2. Осы Ережеде пайдаланылатын негізгі ұғымдар

2. Осы Ережеде мынадай негізгі ұғымдар пайдаланылады:

1) ветеринариялық-санитариялық сараптама - жануарлардың, жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізаттың ветеринариялық нормативтерге сәйкес келуін ветеринария саласындағы уәкілетті мемлекеттік орган белгілеген тәртіппен органолептикалық, биохимиялық, микробиологиялық, паразитологиялық, уыттық және радиологиялық зерттеулер кешені арқылы тексеру;

2) сараптама актісі - мемлекеттік ветеринариялық қадағалау объектілері диагностикасы немесе ветеринариялық-санитариялық сараптамасының нәтижелері бойынша ветеринария саласындағы уәкілетті орган белгілеген тәртіппен ветеринариялық зертханалар беретін, олардың Қазақстан Республикасының ветеринария саласындағы заңдарының талаптарына сәйкестігін куәландыратын, сондай-ақ оларды пайдалануға ұсынатын құжат;

3) ветеринариялық-санитариялық сараптама зертханасы - базарларда және (немесе) басқа орындарда өткізілетін жануарлардан алынатын өнімдерге ветеринариялық-санитариялық сараптаманы жүзеге асыратын заңды тұлға немесе тұлғаның мамандандырылған бөлімшесі;

4) жануарлардан алынатын өнімдер - тиісінше өңделмей тамаққа пайдаланылмайтын ет және ет өнімдері, сүт және сүт өнімдері, балық және балық өнімдері, жұмыртқа және жұмыртқа өнімдері, сондай-ақ бал ара шаруашылығының өнімдері;

5) жануарлардан алынатын шикізат өнімдері - тері, аң терісі, жүн, құстың

жүні, ұлпасы, эндокринологиялық бездер, ішкі органдар, мүйіз, тұяқ және тағы басқа жануарлардан алынып кәсіпорындарға малға азыққа өңдеуге жіберілетіндер;

б) базар - жануарларды, жануарлардан алынатын өнімдер мен шикізатты, ветеринариялық препараттарды, жемшөпті және жемшөптік қоспаларды сату орнын қоса алғанда, арнайы жабдықталған сауда орны.

3. Базарларда мал өнімдері мен одан алынатын шикізаттардың ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізудің тәртібі

3. Базарларда мал өнімдері мен одан алынатын шикізаттарды ветеринариялық-санитариялық сараптаудан заңды түрде белгіленген лицензиялары бар ветеринариялық-санитариялық сараптау лабораториялары (бұдан әрі - Лаборатория) өткізеді.

4. Мал өнімдерімен одан алынған шикізаттарды ветеринариялық-санитариялық сараптау өткізу үшін Лабораторияның ветеринариялық мамандары тексеру жүргізіп, сынама алады.

5. Мал өнімдерімен одан алынған шикізат өнімдерін ветеринариялық-санитариялық сараптаудан өткізу арнайы және қосымша зерттеулер тізбесіне сәйкес, базарлардағы ветеринариялық-санитариялық лабораториялар жүргізуі тиіс 1 Қосымша бойынша жүргізіледі.

6. Мал өнімдерімен одан алынған шикізаттарды ветеринариялық-санитариялық сараптаудан өткізу осы Ережеде көрсетілген 2 қосымшадағы стандартты тестерге сәйкес және Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігі бекіткен малдарды сояр алдында ветеринариялық тексеру және сойылғаннан кейінгі ұшалармен органдарды ветеринариялық-санитариялық сараптау және олардың ветеринариялық-санитариялық бағасы Ережесі бойынша жүргізіледі.

7. Еттерге таңба қою ветеринария саласындағы уәкілетті орган бекіткен Еттерге таңба қою Ережесіне сәйкес жүргізіледі.

8. Мал өнімдерімен одан алынған шикізаттардың ветеринариялық-санитариялық қорытындысын Лаборатория арнайы ұсынылып отырған 3 қосымшаға сәйкес журналға тіркейді.

9. Мал өнімдерінің және одан алынатын шикізат өнімдерінің ветеринариялық-санитариялық қорытындысынан кейін Лаборатория базардың ветеринариялық инспекторына сараптама актісін ұсынылып отырған 4 қосымшаға сәйкес береді.

10. Зерттеуден өткен мал өнімдерімен одан алынған шикізаттар ветеринариялық нормаға сәйкес келмеген жағдайда базардың ветеринариялық

инспекторы сараптама актісінің қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасының ветеринария заңдылықтарына сәйкес қолдану режимін анықтайды.

11. Ветеринариялық-санитариялық сараптауға мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттар мынадай жағдайда қайталанып алынады:

1) мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттардың алғашқы ветеринариялық-санитариялық сараптау өткеннен кейінгі сатылу мерзімі өткеннен соң (3 тәулік), базардың ішінде арнайы талаптарға сай сақталғандардан б а с қ а с ы ;

2) мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттарды базардың тоңазытқыштарында сақталмай басқа жерлерде сақталынса;

3) заңды және жеке тұлғалар мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттарды ветеринариялық-санитариялық сараптаудан базар Лабораторияларынан басқа жерлерден өткіздіртіп әкелсе, және шет елдерден әкелінген өнімдер.

12. Малөнімдерімен одан алынатын шикізаттар толық ветеринариялық-санитариялық сараптау өтпесе сатуға рұқсат етілмейді, сонымен қатар ветеринариялық-санитариялық сараптауды далада, арнайы белгіленбеген жерлерде өткізуге тиым салынады.

4. Есеп және есептілік

13. Лаборатория есеп және есептілік жүргізіп оны Қазақстан Республикасы ветеринария саласында бекіткен заңының тәртібіне сәйкес тапсырып отырады.

5. Жауапкершілігі

14. Осы Ереженің талабын бұзған тұлғалар Қазақстан Республикасының заңына сәйкес жауапқа тартылады.

Қ а з а қ с т а н   Р е с п у б л и к а с ы
А у ы л   ш а р у а ш ы л ы ғ ы   м и н и с т р і н і ң
2 0 0 2   ж ы л ғ ы   3 0   қ а р а ш а д а ғ ы
N   3 5 1   б ұ й р ы ғ ы м е н   б е к і т і л г е н
" Б а з а р л а р д а   ж ү р г і з і л е т і н
в е т е р и н а р и я л ы қ - с а н и т а р и я л ы қ
с а р а п т а у "   Е р е ж е с і н е
1 қосымша

Базарлардағы ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізетін лабораториялардың міндетті түрде және

қосымша жүргізетін зерттеулерінің ТІЗБЕСІ

1. Жануарлармен құстарға міндетті түрде жүргізілетін зерттеулер (тексеру):
  - 1) Клиникалық қарау (тексеру) ф-N 1 ветеринариялық куәлікті тексеру, малдың жалпы жағдайы, сілекей қабықтары және жоғары орналасқан лимфатүйіндері.
  - 2) Термометрия, тамыр соғысын тексеру, демалысын, ас қазан жұмыстарын (руминация).
2. Еттерге міндетті түрде жүргізілетін зерттеулер:
  - 1) Органолептикалық қарау ұшаны, ішкі органдарды және басты, барлық лимфатүйіндерді кесіп қарау, ішкі органдардың паренхимасын кесіп қарау.
  - 2) Қайнату сынамаcы.
  - 3) Финнозға (цистицеркоз) тексеру.
  - 4) Трихинеллезға тексеру.
  - 5) Жылқының бастарын сапқа тексеру.
- б) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.
3. Міндетті түрде зерттеу қорытындысы бойынша ветеринариялық нормативтен ауытқу болған жағдайда еттерге қосымша жүргізілетін зерттеулер:
  - 1) Күдік туғызған лимфатүйіндерінен, ішкі органдардан, ұшаның бұлшық еттерінен бактериоскопия (мазок таңба) жүргізу.
  - 2) Биохимиялық зерттеулер (токсокологиялық зерттеулермен қоса).
4. Сүт және ашытқан сүт өнімдеріне міндетті түрде жүргізілетін зерттеулер (үй жағдайында жасалған):
  - 1) Органолептикалық зерттеулер.
  - 2) Тығыздығын анықтау.
  - 3) Қышқылдығын анықтау.
  - 4) Тазалық дәрежесін анықтау.
  - 5) Бруцеллезге (кольцевой) сақиналы реакциясы арқылы тексеру.
  - б) Маститке мастидин сынамаcымен тексеру.
- 7) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.
5. Сүттерді міндетті түрде зерттегенде ветеринариялық нормативтен ауытқу болған жағдайда қосымша жүргізілетін зерттеулер:
  - 1) Майлылығын тексеру.
  - 2) Соданың сүтке қосылғандығын анықтау.
  - 3) Редуктазды сынама.
- 4) Фальсификацияны анықтау.
6. Сары майларды тексергенде міндетті түрде жүргізілетін зерттеулер (үй жағдайында дайындалған):

- 1) Органолептикалық зерттеулер.
- 2) Майлылығын анықтау.
- 3) Ылғалдығын анықтау.
- 4) Ас тұзын анықтау.
- 5) Фальсификациясын анықтау.

6) Ірімшік, сыр және тағы басқа заттардың қосылғандығын анықтау.

7) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.

7. Бал арасын тексергенде міндетті түрде жүргізілетін зерттеулер:

- 1) Анықтама және классификациясы.
- 2) Органолептикалық зерттеулер.
- 3) Суды анықтау.
- 4) Механикалық қосындыларды анықтау.
- 5) Қышқылдығын анықтау.
- 6) Падь балын анықтау.

7) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.

8. Бал араларына міндетті түрде жүргізілген зерттеулер жүргізгенде ветеринариялық нормативтен ауытқулар болса қосымша жүргізілетін зерттеулер:

- 1) Диастазаны анықтау.
- 2) Инвертивті қанттылығын анықтау.
- 3) Жасанды инвертивті қанттылығын анықтау.
- 4) Сахарозасын анықтау (тросникті қант)
- 5) Балдың божығанын анықтау.

9. Балықтарға міндетті түрде жүргізілетін зерттеулер:

1) Органолептикалық зерттеулер (әр партиядан немесе упаковкадан (қорабынан) 10 экземплярдан кем емес).

2) Бактериоскопия.

3) Қайнату сынамаcы.

4) Адамдарға қауіпті жұқпалы инвазиялық балық ауруларын (описторхоз, клонорхоз, гетерофоз, метегонимоз, дифиллиоботриоз, диоктифимоз, нанофиетоз)

5) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.

10. Жұмыртқаларды тексергенде міндетті түрде жүргізетін зерттеулер:

1) Органолептикалық тексерулер, ветеринариялық құжаттарды ф-2 тексеру.

2) Овоскопия.

3) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.

11. Еттен қақталып жасалынған өнімдерді тексергенде міндетті түрде жүргізетін зерттеулер (үй жағдайында дайындалған):

- 1) Органолептикалық зерттеулер.

2) Трихинеллоскопия.

3) Ылғалдылығын анықтау.

4) Ас тұзын анықтау.

5) Сынаманың жалпы радиоактивті фонын анықтау.

12. Еттен қақталып жасалған өнімдерге міндетті түрде зерттеулер жүргізгенде ветеринариялық нормативтерге сәйкес келмеген жағдайда қосымша жүргізілетін зерттеулер:

Биохимиялық зерттеулер (токсикологиялық зерттеулерді қоса алғанда).

Қазақстан Республикасы

Ауыл шаруашылығы министрінің

2002 жылғы 30 қарашадағы

№ 351 бұйрығымен бекітілген

"Базарларда жүргізілетін

ветеринариялық-санитариялық

сараптау" Ережесіне

2 қосымша

Базарларда ветеринариялық санитариялық сараптау жүргізгенде

қолданылатын стандартты тестердің

Тізбесі

1. Ет. Сынама алу әдісі және органолептикалық әдіспен жастығын анықтау
ГОСТ 7269 - 79 .

2. Ет. Еттің жастығын микроскопиялық және химиялық зерттеу ГОСТ 23392-78 .

3. Жылқының ұлттық өнімдер. ТЖ (қарта, шұжық қазақстандық, қазы, және қос қазы, жал, жая, сүрленген ет) ТЖ РСТ.КазССР 74-84.

1) Органолептикалық көрсеткіштерін тексеру ГОСТ 9959-91 стандарты бойынша жүргізіледі;

2) қабылдау тәртібі - Сынама алу партиясын анықтау ГОСТ 9792-73.

4. Қоян еті. Сынама алу әдісі, органолептикалық әдіспен жастығын анықтау
ГОСТ 20235.0 - 74 .

5. Қоян еті. Жастығын микроскопиялық, химиялық жолмен анықтау ГОСТ 20235 - 74 .

6. Құс еті. Сынама алу әдісі органолептикалық әдіспен сапасын тексеру ГОСТ 7702.0 - 74 .

7. Құс еті. Жастығын микроскопиялық, химиялық жолмен анықтау ГОСТ 7702.1 - 74 .

8. Сүт және сүт тағамдары. Қабылдау тәртібі. Сынама алу әдісі, сынаманы

анализге дайындау ГОСТ 26809-86.

9. Сүт және сүт тағамдары. Майлылығын анықтау әдісі ГОСТ 5867-90
10. Сүт және сүт тағамдары. Тазалығын анықтау әдісі ГОСТ 8218-89.
11. Сүт және сүт тағамдары. Тығыздығын анықтау әдісі ГОСТ 8218-89.
12. Сүт және сүт тағамдары. Қышқылдығын анықтау әдісі ГОСТ 8218-89.
13. Сүт және сүт тағамдары. Ас тұзын анықтау әдісі ГОСТ 3627-81.
14. Сүт және сүт тағамдары. Спиртті (алкогольді) анықтау әдісі ГОСТ 3629-47 .
15. Сүт және сүт тағамдары. Ылғалдылығын және құрғақ заттарды анықтау әдістері ГОСТ 3626-73 .
16. Сүт және сүт тағамдары. Микробиологиялық анализ әдістері ГОСТ 9225-84 .
17. Сүт. Соданы анықтау әдісі ГОСТ 24065-80.
18. Сүт. Аммиакты анықтау әдісі ГОСТ 24066-80.
19. Сүт. Сутегі қостотығын анықтау әдісі ГОСТ 24067-89.
20. Сиырдың сүті. Дәмін, иісін органолептикалық анықтау әдісі ГОСТ 28283-89 .
21. Сүтті бруцеллезге тексеру.
22. Құрт. Техникалық жасау жағдайы СТ РК 44-97.
23. Ірімшік ТЖ СИ РК 84-98 .
24. Творог ТЖ СТ РК 94-95 .
25. Шубат ТЖ СТ РК 117-97 .
26. Сиыр сүтінен дайындалған кілегей СТ РК 142-97.
27. Түйе сүті шұбат өңдеу СТ РК 166-97.
28. Қатық ТЖ СТ РК 230-87 .
29. Айран ТЖ СТ РК 982-95 .
30. Қымыз ТЖ СТ РК 1004-98 .
31. Биенің сүті. Сатылғандағы қойылатын талап СТ РК 1005-98.
32. Қаймақ ТЖ СТ РК 1006-98 .
33. Балық, теңіз сүт қоректілері, теңіз омыртқасыздары және олардан алынатын өнімдер. Қабылдау тәртібі. Органолептикалық әдіспен сапасын зерттеу , лабораториялық зерттеулерге сынама алу әдістемелері ГОСТ 7631-85.
34. Тауық жұмыртқасы. ТЖ ГОСТ 27583-88.
35. Бал арасы. ТЖ ГОСТ 9792-87.

Қазақстан Республикасы

Ауыл шаруашылығы министрінің

2002 жылғы 30 қарашадағы

№ 351 бұйрығымен бекітілген

"Базарларда жүргізілетін

ветеринариялық-санитариялық
сараптау " Ережесіне
3 қосымша

Р	Заңды	Өнім	Ет және ет өнімдері							Балық Жұ.	
е	немесе	иесі.	_____							және	мырт.
т	жеке	нің	Сиыр	Жыл.	Қой	Шошқа	Құс	Басқа	Қақ.	басқа	қа
	тұлға,	ме.	еті	қы	еті	еті	еті	мал	тал.	теңіз	
с	өнім	кен-	ұша	еті	ұша	ұша	ұша	етте.	ған	өнім.	
а	иесі	жайы	кг	ұша	кг	кг	кг	рі	ет	дері	
н				кг				ұша	өнім.		
ы								кг	дері.		
									мен		
									шұжық.		
									тар		

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

таблицаның жалғасы

Органо.	бак.	трихи.	Ас		Тексеру нәтижелері						
лепти.	те.	нел.	тұзын	_____							
калық	рио.	лос.	анық.	Биохимиялық бактериологиялық							
көрсет.	ско.	копия	тау	_____							
кіштері	пия			РН,	пе.	фор.	Тоти.	Лабора.	Лабора.		
				серо.	рок.	моль.	яйын.	торияға	тория		
				водо.	си.	дық	мен	жіберіл.	қорытын.		
				род	даза	реак.	реак.	гендер	дысы		
					ция	ция		айы,	күні		

13 14 15 16 17 18 19 20 21 22

таблицаның жалғасы

Ветсани- тариялық	Сарап.		Жұмыс		
			таудың	жүргізген	Ескертпе

сараптау			нөмірі,	ветерина.
қорытындысы	айы,		риялық	
сатуға,	күні		маманның	
залалсыз.			аты-жөні,	
дандыруға,			қолы	
жоюға				
2 3	2 4	2 5	2 6	

Ветеринариялық-санитариялық лабораториялардағы сүт және сүт өнімдеріне жүргізілген ветеринариялық-санитариялық сараптау қорытындысын есепке алу журналы

№	Заңды немесе	Өнім иесі.	Сүт	Сүт өнімдері	Қымыз,		
п	жеке тұлға,	нің мекен-	(орын		шубат		
/	өнім иесі	жайы	/л)	май,	Қаймақ		
п			кг	кг	Ірімшік/басқа да		
				орын кг	ашыған		
					сүт		
					өнімдері		
1	2	3	4	5	6	7	8

та б л и ц а н ы ң

ж а л ғ а с ы

Сараптау қорытындысы										Мастит.
										ке тек.
Органо.	Қыш.	тығыз.	май.	Сүт	Редук.	Ылғал.	Ас	Бруце.	серу	
лепти.	қыл.	дығы	лылы.	таза.	тазды	дылы.	тұ.	ллезге		
калық	дығы		ғы	лығын	сынама	ғын	зын	тек.		
көрсет.			%	анық.		анық.	анық.	серу		
кіштері				тау		тау	тау			
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	

таблицаның

жалғасы

фальсификациясын анықтау	Ветсани. тариялық зертхана. ның сарап. тау қоры. тындысы	Сараптау нөмірі, айы,	Жұмыс күні	Ескертпе жүргізген ветерина. риялық маманның аты - жөні қолы
19	20	21	22	23

Ветеринариялық-санитариялық сараптау лабораторияларында балдарды сараптау қорытындысын есепке тіркеу журналы

Рет саны	Заңды немесе жеке өнім иесі	немесе тұлға, өнім иесі	Өнім иесінің жайы	Мөл. шері	Сараптама қорытындысы
1	2	3	4	5	6 7 8 9
					Органолептикалық көрсеткіштері
					тығыз. дығы
					консис. дәм іісі түсі
					тенциясы

таблицаның

жалғасы

ылғал. дылығы	қыш. қыл.	падь	Диас. таза.	Жасанды инверт. ті	патокасы	микроскопиясы
---------------	-----------	------	-------------	--------------------	----------	---------------

ды.	сы	тік	қант.	Краx.	Қант	Гүлдер.	Кристалл.		
лығы		қант.	тың	малы	қызыл	дің	дануы		
		тылығы	саны		шасы	ұрығы			
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

та б л и ц а н ы ң

ж а л ғ а с ы

Басқа да	Ветсани.	Сарап.		Жұмыс		Ескертпе
зерттеу.	тариялық	таудың		жүргізген		
лері		зертха.		нөмірі,	ветерина.	
		наның		ай - күні	риялық	
		сараптау			маманның	
		қорытын.			аты - жөні,	
		дысы			қолы	
2 0	2 1	2 2	2 3	2 4		

Қ а з а қ с т а н Р е с п у б л и к а с ы

Ауыл шаруашылығы министрінің

2002 жылғы 30 қарашадағы

№ 351 бұйрығымен бекітілген

"Базарларда жүргізілетін

ветеринариялық-санитариялық

сараптау" Ережесіне

4 қосымша

Ветеринариялық-санитариялық
сараптау лабораториясы N

Ветеринариялық-санитариялық
сараптау лабораториясы N

(облыс, қала, аудан)

(облыс, қала, аудан)

Базар _____

Базар _____

Серия ММ N 000001

Серия ММ N 000001

Сараптама актісі (түбіртегі) Сараптама актісі (түбіртегі)

Сараптама N__ "___" _____ 200_ж.

Сараптама N__ "___" _____ 200_ж.

Өнім иесі _____

Өнім иесі _____

(А . Т . Ә)
Өнімнің атауы _____
Саны _____
Мемветинспекторының тіркеу саны _____

(А . Т . Ә)
Өнімнің атауы _____
Саны _____
Мемветинспекторының тіркеу саны _____

Ветсанитариялық сараптау
қорытындысы _____

Ветсанитариялық сараптау
қорытындысы _____

Вет. дәрігер _____
(аты, жөні қолы)

Вет. дәрігер _____
(аты, жөні қолы)

М.О.

Қ а з а қ с т а н   Р е с п у б л и к а с ы
А у ы л   ш а р у а ш ы л ы ғ ы   м и н и с т р і н і ң
2 0 0 2   ж ы л ғ ы   3 0   қ а р а ш а д а ғ ы
N 351 бұйрығымен бекітілген

**Сойылатын малдарды сояр алдындағы ветеринариялық тексеру
және сойылғаннан кейін ұшаларын, ішкі органдарын
ветеринариялық-санитариялық сараптау және оларға
санитариялық баға беру
Ережесі**

1. Жалпы бөлім

1. Малдарды сояр алдында ветеринариялық тексеру, және сойылғаннан кейін олардың ұшаларымен ішкі органдарын ветеринариялық-санитариялық сараптау және оларға санитариялық баға беру Ережесі (одан әрі - Ереже) малдарды сояр алдындағы ветеринариялық қараудың, сойылғаннан кейінгі ұшаларды ішкі органдарды ветеринариялық-санитариялық сараптаудан өткізудің, ауру малдардан алынған мал өнімдерімен олардан алынатын шикізаттарға ветеринариялық-санитариялық баға берудің бірыңғай ретін ұсынады, ет және ет өнімдерін дайындаушылар, қайта өңдеушілер, өндірушілер, сақтаушылар, тасымалдаушылар және сатушылар қолданады.

2. Осы Ереженің талабын мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттарды дайындайтын (сою), қайта өңдейтін, сақтау қоймалары, және сатумен айналысатын заңды және жеке тұлғалар, базарлардағы ветеринариялық-санитариялық сараптау лабораториялары, мемлекеттік ветеринариялық мекемелер, сонымен қатар арнайы аумақтарда ветеринариялық

мемлекеттік қадағалау жүргізетін ветеринариялық инспекторлар орындаулары тиіс.

2. Осы Ережені пайдаланудағы негізгі түсініктеме

3. Осы Ережеде мына төменде аталған негізгі терминдер мен анықтамалар қ о л д а н ы л а д ы :

1) ветеринариялық тексеріп қарау - малдарды клиникада мал дәрігерінің/ветеринар фельдшер/қарауынан өткізу;

2) ветеринариялық-санитариялық баға - ветеринариялық санитариялық сараптаушының тексерген нәтижесі бойынша мал өнімдерін пайдалану жолдары;

3) ішкі мүшелері - жүрек, өкпе, бауыр, бүйрек, асқазан, ішек, көк бауыр, жатыр, мал ұшасынан алынғандар;

4) ветеринариялық санитариялық тексеріп қарау тәртібі - малды союздан кейінгі өнімді ретімен зерттеудің кешенді сызбанұсқасы.

5) өнеркәсіптік қайта өңдеу - қасапхана немесе ет кәсіпорындарында ет өнімдерін /колбаса, консервалық, өңдеу т.б./ мөлшерлік/нормативтік/ құжаттарға с а й ө н д е у ;

6) А тізімі - жұқпалы аурулар тізімі, адамдардың денсаулығына қауіпті, әлеуметтік экономикалық қиыншылық жағдай тудыратын және мал өнімдерінің халықаралық саудасы үшін үлкен маңызы бар, ұлттық шекарада тез тарау қабілеттігіне ие жұқпалы аурулар;

7) Б тізімі - жұқпалы аурулар тізімі, адамдардың денсаулығына қауіпті, әлеуметтік экономикалық қиыншылық жағдай тудыратын және мал өнімдерін халықаралық саудасы үшін үлкен маңызы бар, елден тыс тез тарау қабілеттігіне ие жұқпалы аурулар;

8) қосымша өнім (субпродукты) - малдарды өңдеу кезінде алынатын ішкі мүшелер, бас, құйрық, құлақ, сирақ, желін;

9) сойыс малы - сою пунктіне немесе қасапханаға жеткізілген союға арналған а у ы л ш а р у а ш ы л ы қ м а л д а р ы ;

10) мал соятын орын - мал союға жабдықталған, ветеринариялық санитариялық талапқа сай құрылым;

11) жою - мал өлексесін, ветеринариялық конфискаттарды өртеу арқылы немесе арнайы биотермиялық ямаларда көму арқылы жою;

12) утилдеу - мал өлекселерін, ветеринариялық конфискаттарды техникалық тамақ өнімдеріне қайта өңдеп залалсыздандыру;

13) ветеринариялық конфискаттар - ветеринариялық-санитариялық сараптаудың қорытындысы бойынша тамаққа жарамсыз деп табылған мал

ө н і м д е р і ;

14) тазалау (зачистка) - ұшаның сыртқы және ішкі жақтарынан, ішкі органдардан, ұйыған қандарды, іріндерді, соғылған, былғанған жерлерін тазалап а л ы п т а с т а у ;

15) лажсыздан сойылған мал - емдеудің экономикалық тиімсіздігін ескере отырып лажсыздан сойылған ауру малдар.

3. Сойылатын малдарды сояр алдындағы тексеруден өткізу тәртібі

4. Сойылатын малдардың категориясына жататындар: мүйізді ірі қара (енеке, кодас) шошқалар, қойлар, ешкілер, қояндар, жылқылар, қашарлар, түйелер, үй құстарының барлық түрлері.

5. Союға тек сау таза малдар ғана жіберіледі.

6. Союға тиым салынатындары:

1) ауру немесе күдікті сібір жарасы, қарасан, ірі-қара, түйе чумасы, құтырма, тырысқақ, браздот, және тағы басқа жұқпалы аурулармен ауыратындар.

2) жанталасу жағдайындағы малдар, тек мал дәрігері ғана анықтай алады;

3) сібір жарасының вакцинасымен егілген және емделгеннен кейін 14 күн, ящурға (аусылға) егілгеннен кейін 21, және емдеуге антибиотиктер қолданғанда нұсқауда көрсетілген уақыт өтпейінше;

4) жылқылар маңқа ауруына тексерілмесе;

5) туғанына 14 күнге жетпеген малдар, клиникалық аурулардың белгілері бар, диагнозы белгісіз болған жағдайда, дене температурасы қалыптағыдан төмен не жоғары болса, құстар орнитозбен, гриппен, Ньюкасл ауруымен ауырғанда;

6) сояр алдында малдарды ветеринар маман алдын ала қарап тексереді; температурасын, пульсін, дыханиясын (дем алысын), көрінетін сілекей қабықтарын, аппетитін 1 қосымшаға сәйкес;

7) ветеринариялық препараттармен домдалған жануарларды сою мерзімі және олардың еттердегі рұқсат етілетін ең төменгі мөлшері осы Ереженің 2 Қосымшасына сәйкес болуы тиіс.

7. Ауылдық округтарда сояр алдындағы алдын ала тексеруді, сойылғаннан кейінгі тексеруді сол аймақтың ветеринар инспекторы жүргізіп "Алдын ала тексеру" клеймасын қояды.

8. Мал өнімдерімен шикізаттарын базарларда сататын, сою орындарында, қайта өңдеу, сақтау орындарында сояр алдындағы алдын ала тексеруді, сойылғаннан кейінгі тексеруді сол бөлімдердің ветеринар мамандары және ветеринариялық-санитариялық сараптау лабораториялары жүргізеді.

9. Клиникалық тексеруден базарларда сатылатын малдарда өтілуі тиіс.

10. Ветеринариялық қадағалаудың қорытындысы арнайы үлгіде бекітілген журналдарға тіркеледі.

11. Ветеринариялық куәліктерді алдын ала тексерудің және сойылғаннан кейінгі ветеринариялық-санитариялық сараптаудың толық қорытындысын, және (шошқа, аю, түйе) еттерін трихинеллезге тексерген қорытындысын көрсетпей беруге қатаң тиым салынады.

4. Ірі қара малдарының сойылғаннан кейін ұшасы мен ішкі органдарын тексеру

12. Ірі қара малдарының сойылғаннан кейінгі ұшасы мен ішкі органдарын з е р т т е у д і ң р е т і :

1) Басты зерттеу. Басты теріден алып тастайды, тілді ұшынан және екі жанынан кеседі жақтан еркін түсіп тұруы керек. Тілді, ерінді, ауыз қуысының сілекей қабықтарын қарап қолмен ұстап тексереді. Тілді сілекейден және жем-шөп қалдықтарынан тазалайды. Егерде тілде патологиялық өзгерістер жоқ болса оны кесіп қарамайды. Жақтың, жұтқыншақтың (орта және шеткі) құлақ түбінің лимфа түйіндерін ашып тексереді.

Жақтың бұлшық еттерін сыртқысын карама-қарсы екі кесіндімен ішкісін бір кесіп әрбір жағын цистицеркозға тексереді.

2) Іш құрылыс мүшелерін зерттеу - Ішкі құрылыс мүшелерінің құрамына өкпе кеңірдегімен, жүрек, бауыр өт қабымен, көк ет және қарын жатады.

Өкпені сырт жағынан және ұстап қарайды. Бронх бездерін трахеобронхит бездерін, оң және сол бронх бездерін, ортаңғы, кадуалды, краниалды бездерін ашады. Кеңірдек пен бронхты және өкпе паренхимасын өкпені ұзына бойына ірі бронхтардың бағытына қарай кесу арқылы тексереді.

3) Жүректі зерттеу. Жүрек қабын ашады. Жүректің сыртқы сірі қабығы және жүрек қабының жағдайын тексереді. Содан кейін жүректің оң және сол бөлігін үлкен крвизина арқылы тіледі, бір мезетте жүрек қапшығы/предсердий/ мен қабығын/желудочков/ ашады.

Жүректің бұлшық ет қабатын /миокард/, жүректің ішкі қабығы /эндокард/ жүрек қан тамыры және қалқанын қарайды. Жүрек бұлшық еттерін тесіп алмай ұзына бойына және көлденеңінен бірнеше тіліктер жүргізеді /цистицеркоз/.

4) Бауырды зерттеу. Бауырды сырттай қарап, ұстап тексереді көк ет және виссералды жағынан қарайды. Көк ет бауырға жабысқан жағдайда ажыратады, бауырдың патологиялық өзгеруіне /абсцессы/ қарап перенхимасын тексереді. Порталды лимфа түйіндерін тіліп қарайды және өт жолына қарай тесіп алмай 2-3 р е т т і л е д і .

5) Көк бауырды зерттеу. Көк бауырды сыртынан қарап тексереді, содан кейін

бойлай тіледі және оның сыртқы-ішкі түрлерін анықтайды.

6) Бүйректі зерттеу. Бүйректі капсуладан шығарады. Ұстап көреді. Патологиялық өзгеріс барын байқаған жағдайда тіледі. Бір мезетте бүйректің лимфа түйіндерін тексереді.

7) Желінді зерттеу. Желінді мұқият қолмен ұстап тексеріп қарайды. Қатарынан 1-2 жерден терең тілік жүргізеді. Лимфа түйіндерін ашып тексереді.

8) Ішек қарынды зерттеу. Оның сірі қабығы жағынан қарайды. Бірнеше асқазан және лимфа түйіндерін кесіп көреді. Керек болған жағдайда ішек қарынның кілегейлі қабығын ашып қарайды.

9) Жатыр мен аталық ұрық бездерін, қуық, ұйқы безін зерттеу. Қарап тексереді, керек болған жағдайда ашып кесіп көреді.

10) Ұшаны тексеру. Ұшаны сырт жағынан және ішкі жағын қарайды ұйыған қандарға, өсінділерге, сүйегінің сынғандығына және тағыда басқа патологиялық жағдайларға көңіл аудару керек. Керек болған жағдайда негізгі лимфа бездерін сырттай және кесіп қарау керек, және мойынның, белдеменің, анконустың бұлшық еттерін кесіп цистицеркозға тексереді.

11) Ұшаның мынадай негізгі лимфа түйіндері тексеруден өтуі тиіс: мойынның артқы терең безі, қабырға-мойын, бірінші қабырға, қолтық асты немесе жауырын асты, мойын сырты безі, төстің алдыңғы/жүп және тақ/, төстің үсті, қабырға арасындағы, үстіңгі ортақабатты, астыңғы ортақабатты, белдің, жамбастың сыртқы және жамбастың кемік басы, жамбастың медиалды, латералды бездері. Құйымшақ, шап бездері. Бұзауларды тексергенде кіндігін және аяқ буындарын қарайды.

5. Ұсақ малдардың ұшасымен ішкі органдарын сойылғаннан кейінгі тексеру

13. Ұсақ малдардың ішкі мүшелерін және ұшасын тексеру ірі қара малдардың тексеру тәртібіндей тексереді.

Казеозды лимфаденитке тексеру үшін мойынның сыртқы және тізе буыны тексеріледі.

6. Шошқаны союдан кейінгі ішкі мүшелерін және ұшасын қарап тексерудегі ерекшелігі

14. Союдан кейінгі шошқаның ішкі мүшелері мен ұшасын зерттеу методикасы негізінен ірі қара малды союдан кейінгі зерттеуіндей, бірақ кейбір ерекшеліктерін атап өту керек:

1) Шошқада жақ асты бездерін, көмейдің шырышты қабығын, өңеш үстіндегі миндалинді мұқият тексеру қажет. Цистицеркозға зерттеу жүргізу үшін қосымша

желке бұлшық еттерін және көк етін, қажет болған жағдайда жауырын-шынтақ, бел, жамбас кесіп қарайды. Көк етін алып трихинеллоскопияға зерттеу жүргізеді.

2) Бас маңайында жақ асты бездерінен басқа қосымша бездер бар. Олар жақтың арт жағында сілекей бездері күре тамырға бөлінген жерде орналасқан.

3) Ортаңғы қабатты үстіңгі лимфа түйіндерден тек краниальный ғана болады. Олар өте құбылмалы саны жағынан /1-5/, орналасқан жері алдыңғы аорта доғасы. Шошқада оң және солдан басқа, ортаңғы /астыңғы/ бронхиальды лимфа түйіндері бар. Кеңірдек бронхқа бөлінетін бұрышында орналасқан, кейде сол бронхиалды лимфа түйінімен қосылып бірыңғай конгломерат түзеді.

4) Шошқада ірі қара малдан айырмашылығы көкбауыр лимфа түйіндері бар. Көк бауыр артериясын жағалай орналасқан.

5) Шошқада төс, қабырға аралық және қолтық асты лимфа түйіндері болмайды. Мойын үсті лимфа түйіндері үш топқа бөлінеді; үстіңгі, астыңғы және о р т а ң ғ ы .

6) Тізе асты лимфа түйіндер шошқада екі топқа бөлінеді: терең және сыртқы. С ы р т қ ы с ы ж и і к е з д е с е д і .

Шошқаның топшы асты бірінші қабырғасының лимфа түйіндері қара малға карағанда жақсы жетілген. Ортаңғы және жанындағы бел, құймышақ, бүйрек, жамбастағы лимфа түйіндер үлкен семіз шошқаларда майынан көрінбейді және сау шошқада білінуі қиын.

7. Жылқы малын сойғаннан кейінгі ішкі мүшелерін, ұшасын қарап тексерудің ерекшелігі

15. Лимфа түйіндері жылқы малында, ұсақ түйіндерден құралған пакет түрінде көрінеді. Жылқыда қосымша тіласты лимфа түйіндері жақ аралық кеңістікте болады, төменгі жақтың тармақтану бұрышында, шынтақ буынына жақын иық сүйекте, иықтағы екі басты және үш басты бұлшық етінде.

Басты зерттеу кезінде жақ асты тіл асты лимфа бездерін кеседі, танау, ауыз, мұрынның шабылған жерін қарайды. Жылқының ішкі құрылысын тексерген кезде кеңірдек, үлкен бронхтардың кілегейлі қабығын қарайды. Бронхтағы барлық бездерін, кеңірдектің бойлай орналасқан бездерін кесіп ашып қарайды. Өкпенің екі бөлігінде екі қисық тіліктер кеседі және сол кесілген жерді ұстап к ө р е д і .

Жылқы ұшасын тексергенде қосымша бұлшық еттерін ішкі жағынан меланомаға тексереді. Жылқы малының қалған тексерулері ірі қара мал ұшасын тексергенмен бірдей.

8. Мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттарды ветеринариялық-санитариялық сараптау жүргізгенде "А" тізбесіне кіретін жұқпалы аурулардың ветеринариялық-санитариялық бағасы

16. Аусыл. Сойыс малының ет және басқа өнімдерін шикі түрінде шығаруға т и ы м с а л ы н а д ы .

Осы аурумен ауырған, ауруға қарсы егілген /21 күнге дейін/ немесе ауырады деген күдік болған жағдайда, жайсыз, ауру қауіпі туған аймақтан келген малды сойғанда етін өңдеуге колбаса өндірісіне жібереді, пісіруге, ыстауға, консервлеуге. Етті қайта өңдеуге жіберуге мүмкін болмаған жағдайда қатты қайнатып пісіріп зарарсыздандырады.

Жамбас және төс, бел және басқа бұлшық еттерінде көптеген ұсақ және ұлғайған некрот ошағы анықталған жағдайда, сонымен қатар аусылдың ауыр түрі - аяғы, желіні, және басқа мүшелері мен ұшасы шіріп, іріңдеген жағдайда мүшелерін пайдаға асыруға (утилге) жібереді.

Ішек қарны, қуықты жекелеп басқа шикі заттарға қоспай технологиялық өңдеуден жуудан сыртынан және ішінен 0.5% формальдегид ерітіндісімен немесе қаныққан тұз ерітіндісімен, 0.08% сірке қышқылының концентрациясымен, ішекті 4 сағат, қарын мен қуықты 24 сағат жуып өңдейді. Жуып зарарсыздандырылғаннан кейін қайта пайдаға асыруға жібереді.

Малды азықтандыруға арналған қалған /боенские/ қалдықтар соның ішінде қан, фибрин т.б. тек 80 °С-та 2 сағат қайнатылады немесе қайта өңделіп құрғақ а з ы қ ш ы ғ а р у ғ а ж і б е р і л е д і .

Мүйіз, тұяқ, қылшық, 1% формальдегид ерітіндісімен дезинфекциялайды содан кейін шектеу қойылмай шығарылады.

Шаруашылықта аусылмен ауырған мал сойылған жағдайда оның еті және басқа өнімдері тек қайнатылғаннан кейін және тек сол шаруашылықтың ішінде пайдалануға болады. Шикі түрінде шаруашылықтан сыртқа шығаруға тиым салынады. Тері, мүйіз, тұяқ, шаш және қылшық дезинфекциялауға жатады.

17. Күлдіреуікті ауыз уылуымен ауырған немесе ауырады деген күдік тудырған амалсыз сойылған мал оның еті және басқа өнімдері тексеруден өткізіледі, содан әрі өндірісте қайта өңделеді.

Терісі дезинфекцияланады.

18. Шошқадағы күлдіреуік ауруымен ауырған немесе ауырады, жұқты деп күдіктенген шошқа сойысқа түссе одан алынған ет және басқа өнім консерв, колбаса т.б. шығаруға жібереді.

Субпродуктары (қосымша өнімдері) қабылданған технологиялық режимді

сақтай пісірілген колбаса, және консерв өндіру үшін пайдаланылады.

Шошқа сойылған өндірісте сүйекті майын ерітіп алғаннан кейін, ішек қарынның сілекейлі қабығын, тұяқтарды құрғақ азыққа қайта өңдейді.

Ішектер, қуық, өңешті 0.5% формальдегид ерітіндісімен бір сағаттай тазалайды кейін сумен шайқайды содан кейін өндірістің ішінде пайдаланады. Ішек қарын және басқа шикізаттар көрсетілген тәсілдермен зарарсыздандырылмаған күйінде пайдаға асыруға (утильге) жіберіледі. Ауырған, жұқты деп күдік тудырған шошқаның терісі зарарсыздандырылады.

19. Ірі қара, ұсақ күйіс малдарының оба ауыруы.

Оба ауруы анықталған жағдайда сойылған малдың ұшасын, қанын, терісін және қалған өнімдерін өртеп жояды.

Обамен ауырып жазылған малдардың ет және субпродуктоларын пісірілген колбаса немесе консерві дайындауға жібереді.

Терісі зарарсыздандырылады.

20. Түйе обасы. Ауру анықталғаннан кейін түйе ұшасын және басқа өнімдерді / с . қ а т а р т е р і с і н / ж о я д ы .

Қалған өнімдерді /аяқ, желін, құлақтар, қан және басқалары/ ауру мал мен қатар сойылған сау мал араласып кеткен жағдайда барлығын бірдей жояды.

21. Ірі қара малының жұқпалы плевропневмониясы.

Ұшасы және ішкі мүшелерін қайнатуға немесе қайта өңдеуге колбаса консерві ж а с а у ғ а ж і б е р е д і .

Патологиялық өзгерістері бар мүшелерін пайдаға асыруға (утильге) жібереді.

Ішектері тазаланып, тұздалғаннан соң жалпы негізде пайдаланады. Ауыру малдан алынған тері зарарсыздандырылады.

22. Қой және ешкінің жұқпалы дерматитті эктимасы.

Зарарсыз ісік түрінде ауру мал ұшасын және ішкі мүшелерді патологиялық өзгерістер болған жерін алып тастағаннан кейін ісік бар ткань өндірістік қайта өңдеуге ж і б е р і л е д і .

Шіріп іріңдеген түрі болғанда ұшасы ішкі мүшелерімен қосып пайдаға а с ы р у ғ а ж і б е р і л е д і .

Терісі дезинфекцияланады.

23. Блутанг /Синий язык, Инфекционная катаральная лихорадка/. Ауру бірінші рет аздаған түрде анықталғанда барлық өнім жойылады.

Көп ауру шыққан кезде еттері және басқа мүшелері өндірістік қайта өңдеуге немесе қайнатуға жіберіледі. Ұшасы дистрофиялық өзгеріске ұшыраған, тері асты клеткасына қан ұйыған, болмаса қатты арық болса ішкі мүшелерін, басын, аяқтарын пайдаға асыруға (утильге) жібереді.

Ауырған немесе ауру жұқты деген қауіп болған жағдайда терісі дезинфекциялайды.

24. Малдың күл шешек ауруы. Ірі қара мал, қой ешкі және жылқы залалсыз ісік түрінде ауырған болса және пустулдар жазыла бастаса патологиялық өзгерістер бар ісікті ткандарды тазалағаннан соң қайта өңдеуге жіберіледі.

Ұшасы, басқадай өнімдері гемморрагиялық формада болса (утилге) пайдаға асыруға жіберіледі.

Терісі дезинфекцияланады.

25. Жылқы обасы /африканская/.

Союдан кейінгі сараптауда анықталған, ауруға шалдыққан барлық өнімдер, өртеліп жойылады.

Ауырып жазылған малдың еті және басқа өнімдері пісірілген колбаса немесе консерві дайындауға жіберіледі.

26. Шошқа обасы /африканская/.

Союдан кейінгі сараптауда ауруға шалдыққан болса барлық өнім, терісімен қоса өртеліп жойылады.

Бірінші шыққан қауіпті аймақтан алынған ет және басқа өнімдер колбаса, консерві немесе қайнатылуға жіберіледі. Одан дайындалған өнім тек сол қауіпті аймақтан басқа жаққа шығарылмайды. Дистрофиялық өзгеріске ұшыраған ұша және қан ұйыған бұлшық еттер және ішкі мүшелер басқа өнімдерімен бірге өртеп жойылады.

Сүйектер, қан, және субпродукталары сонымен қатар қан-жын калдықтары қайта өңделіп сүйекпен етті үн тәріздес жемге қайта өңдейді немесе 2,5 сағат қайнатылып құсқа беретін азық дайындалады ол да қауіпті аймақтан шығарылмайды.

Терісі дезинфекцияланады.

27. Шошқа обасы /классическая/. Ауырған малдан алынған өнімдерді оның ұшасын шикідей шығаруға тиым салынады.

Дистрофиялық өзгеріске ұшыраған ұшаны ішкі мүшелерін (утилге) пайдаға асыруға жібереді.

Патологиялық өзгеріске ұшырамаған ұшаны ішкі мүшелерін пайдалану жайындағы шешім сальмонеллезға бактериологиялық зерттеуден кейін анықталады. Салмонелла бар екені анықталған жағдайда ішкі мүшелерін (утилге) пайдаға асыруға жібереді, ұшасы қайнатылғаннан кейін консерві дайындауға жіберіледі. Іш майы ерітіледі.

Сальмонеллез болмаған жағдайда ұшасын, шпик және ішкі мүшелерін қайта өңдеуге колбаса консерві жасауға немесе қайнатуға жіберіледі.

9. Мал өнімдерімен одан алынатын шикізаттарды ветеринариялық-санитариялық сараптауда анықталған "Б" тізбесіне кіретін жұқпалы аурулардың ветеринариялық-санитариялық бағасы

28. Сібір жарасы барлық үй жануарларында және жабайы аңдарда сонымен қатар адамда болады.

Сібір жарасының қоздырушысы - тік, қозғалмайтын таяқша капсула және спора түзеді. Бактериоскопия жасау кезінде қисық түрде немесе төменгі жағы үрленген сияқты түрлері кездеседі. Метиленовый көк қағазбен бояғанда қара көк түрге, ал капсулы көгілдір түске боялады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ірі қара малды союдан кейінгі қарап тексергенде сібір жарасын мынадай белгілеріне қарап анықтауға болады: тері асты клеткасында әртүрлі көлемдегі қоймалжыңданған ісік, карбункул болады / көбіне бас қабығында, мойында, төсте, қарында, аяқтарда кездеседі/ ортаңғы қабатты ішектің жанында, ауызда /тіл, ерін, таңдай/ алғашында күлдіреп шығады.

Карбункул орналасқан маңайдағы қызмет ететін лимфа түйіндерінің көлемі ұлғайған, тығыз, қызыл кейде жасыл сарғыш ұйыған қан тәрізді немесе ұсақ точка түрінде ішектерде болғанда лимфа түйіндері өзгереді және ішектің кілегейлі қабығында қабыну процесс болады.

Атипиялы формада патологиялық өзгерістер барлық уақытта байқалмайды. Белгілі мөлшерлерде жекеленген органдарда шектеулі болады. Бұндай жағдайда ұйыған қан, немесе үдемелі қан кернеуі әр тканде, тері асты клеткада, лимфа түйіндері үлкейіп, қатайып кетеді.

Ұсақ мүйізді малда өткір тез және карбункул формасындағы сібір жарасы болады. Ең соңғы жағдайда тері асты клеткада және регионарлы лимфа түйіндерде гемморагиялық ісіктер болады.

Жылқы да патологиялық өзгерістер ірі қара малдағыдай.

Атипиялы форма кезінде дененің әр бөлігінде шектеулі жергілікті жарақаттар және сонымен қатар очаговый, фибринозный плеврит байқалады.

Шошқада патологиялық өзгеріс тамағында /ангинозная форма/ және ішекте, негізінен жаппай хронически жекеленген органдарда, ткандерде, кездеседі, қатарлас органдарға жұқпаған жағдайда көкбауырдың үлкейгені байқалмайды.

Шошқада тамақ ауырғанда /ангинозной/ патологиялық өзгерістің ерекше белгісі қоймалжың түссіз немесе сарғайған қан ұйыған ісік түрінде болады. Бұндай жағдайда процесс мендалиндері, тілінің кілегейлі қабығында дифтериялық қара сұр түстерге дақтар гемаррогия, түрінде таралуы мүмкін. Созылмалы түрдегі тамақ ісігі болғанда және кілегейлі қабықта дақтар болмайды.

. Бір немесе бірнеше лимфа түйіндері /көбіне жақасты, желке, құлақ маңайы, мойында/ жаракаттанады. Лимфа бездері қоңыр қызыл түсті қан ұйыған ұлғайған б о л а д ы .

Ішектегі түрінде шошқада ең бастысы ішекте созылмалы шектеулі гемморрагиялық ісік болады. Көбіне қабыну процесстері сірі қабығында өтіп некроз сарғыш жасыл немесе жасыл сұр түсті пайда болады. Жергілікті шажырқай лимфа бездері сібір жарасына тән өзгерістерге ұшырайды.

Сөйтіп, ветеринариялық санитариялық сараптау кезінде шошқаның ұшасы мен мүшелерін қарап тексергенде тамағын, өңешін, жақасты, желке, құлақ маңайы, лимфа бездерін қарау міндетті.

Шошқадағы сібір жарасының атипия түрі кезінде белдегі лимфа бездері және бүйректің /корковый/ қабатында қан ұйыйды, ұшадан қан толық ақпағаны б і л і н е д і .

Сібір жарасының атипиялы түрі үй жануарларында барлық уақытта анық болмайды, ауруды анықтауда қиыншылық туғызады. Сол себептен патологиялық өзгерісті анық болмағанда ұшамен мүшелерін тексеру кезінде сібір жарасын анықтау үшін бактериологиялық зерттеу жүргізу керек.

Санитариялық бағалау. Сібір жарасы бар деген күдік туғанда ұшадан сынамалар алынады: дененің өзгеріске ұшыраған бөлігінен, лимфа бездерін қоршаған тканьдерімен, көк бауырдың бір бөлігін алып лабораторияға бактериоскопиялық зерттеу жүргізуге жібереді. Зерттеудің нәтижесін алғанға дейін ұшаны жекелеп белгіленген жерде сақтайды.

Сібір жарасы ауруы анықталған соң малдың ұшасын, мүшелерін және терісін бактериологиялық зерттеу нәтижесін күтпестен ветеринариялық санитариялық т ә р т і п б о й ы н ш а ө р т е п ж о я д ы .

Сібір жарасы ауруымен ауырған малдың ұшасынан, қалған өнімдері, басқа сойыс малымен араласып кеткен жағдайда барлығы өртеліп жойылады, терісін мал өнімінің шикізаттарын дезинфекциялау туралы нұсқау бойынша д е з и н ф е к ц и я л а й д ы .

Бөлмені дезинфекциялау. Базардың ветеринариялық санитарлық сараптау лабораториясындағы барлық өнімдерді сібір жарасы ауруы бар ұшамен қосылмаған болса алып тастайды, содан кейін үш қайтара дезинфекциялайды. Бөлме мен құрал жабдықтарды 10% едкий натридің ыстық ерітіндісімен немесе 5% активті хлорлы известің ерітіндісімен бір сағат содан кейін екі сағаттан кейін қайталап аталған ерітінділермен дезинфекциялайды.

Вилкалар, мусат және металл бұйымдарын 30 минут қайнатады, киімдерді автоклавта зарарсыздандырады.

29. Ауески ауруы /жалған құтыру/. Сойылғаннан кейінгі диагностикасы. Патологоанатомиялық өзгеріс тән емес. Тері асты клеткада таралатын жерде

серозды және геморрагиялық экссудат, ауыздықтың кілегейлі қабығы ісік, жара және дифтериялық бөртпе болады. Миндал іріндейді, танауы қабынады / серозный ринит/ гиперемия және өкпе ісінеді. Көкбауыр, бауыр лимфа түйіндерінде өзгеріс болмайды, ал бүйректе қан ұйыған точкалар болады.

Санитариялық бағалау. Мал ұшасында дегенеративті құбылыс немесе басқа бұлшық еттерде патологиялық өзгерістер болған жағдайда ұшаны және мүшелерін пайдаға асыруға (утилге) жібереді.

Патологиялық өзгеріс байқалмаған жағдайда ұшаны және мүшелерін пайдалану туралы шешімді сальмонеллезға бактериологиялық зерттеуден кейін анықтайды.

Сальмонеллез анықталмаған жағдайда мал ұшасын және ішкі мүшелерін қайнатады немесе пісірілген колбаса консерві дайындау үшін пайдаланады.

30. Туберкулез. Туберкулез ауруы үй жануарларында, жабайы аңдарда, құс және адамда болатын созылмалы ауру.

Сойылғаннан кейінгі жүргізілетін диагностика. Ірі қара малда туберкулез өкпесінде лимфа түйіндерде болады.

Үлкен малдарда әдетте өкпесі мен басындағы лимфа түйіндерінде, кейде бауыр, көкбауыр, бүйрек, желін, сүйекте және бұлшық етте, жас малда шажырқай лимфа түйіндерінде болады. Туберкулез кезінде патологиялық өзгеріс ірі қара малдарда әрқалай экссудатты немесе өсімтал болып кездеседі. Туберкулездің өсімтал түрі бұдырмақ ісік болады, көлемі мақ тұқымындай болып кейіннен ортасынан бастап іріңдеп, қатайып үгітіле бастайды.

Экссудатты формасында диффузды, серозды немесе серозды-фибриозды қабыну болады, қатайған немесе данекер болып тұратын ткандер байқалмайды, қатты сүзбе сияқты ұнтақ болады.

Экссудатты түрі организм ауруға қарсы түру қабілеті нашар екенін байқатады. Сол себепті етте туберкулез бактериясы болады. Ірі қара малда туберкулез алғашқы, екінші болып бөлінеді. Алғашқысы қолайлы жағдайлы ағымда известенген, капсулалы, қолайсыз жағдайда сүзбе сияқты некроз пайда болады. Ірі қара малда алғашқы түрі жеңіл плевра немесе жасымық дәнінің орман орехінің көлеміндей болады, сонымен қатар қатайып извест сияқтанып кетеді. Ортаңғы қабатты немесе бронхиалды лимфа түйіндерде әдеттегідей байқалатыны бұдырмақ ісік немесе диффузды түрде, ақыры көлемі ұлғайып, қатаяды. Кескенде сүзбе сияқты сарғыш түсті ұнтақ байқалады. Көп ошақты туберкулез бірыңғай отырғызған сұр түсті немесе түссіз ұсақ түйіндер байқалады. Бұндай көп ошақта өкпеде тесік пайда болады. Барлық жағдайда лимфа түйіндерде өзгеріс болады.

Өкпеден басқа сірі қабық, бауыр, бүйрек, көк бауыр зақымданады.

Ірі қара малда бауырда әр түрлі, әр көлемде түйіндер қатты ортасы некрозды

болады. Көк бауырда әр көлемде түйіндер.

Бүйректің қабық бөлігінде көптеген сұр түсті некрозды құрғақ қатты түйіндер сонымен қатар олар лимфа түйіндерінде де болады.

Туберкулез кезінде желінде қатты тығыз орындар болады. Сүт цистернасында ірің, сонымен қатар некроз және қатаю болмайды, Лимфа бездері жаракаттанбаған болады.

Ірі қара малда бұлшық еттер мен сүйектерде жаракат өте сирек болады, осындай жағдайда қатайған казеозды ортаның ыдырауы байқалады.

Қой, ешкі малдарында туберкулез өте сирек болады, ең бастысы өкпе мен желінде, көк бауырда, сірі қабықта, лимфа түйіндерде болады. Қойда туберкулез ошағында тез капсула және известь түзеді. Ұсақ мүйізді малдың сірі қабығында жемчужинаға ұқсайтын ұлғаяу кездеседі.

Шошқада туберкулезбен ауру тамағында, жұтқыншақта, миндалында, ішектерде болады. Негізінен олар толық емес оларды айқындау қиын. Соған қарамастан лимфа бездері өзгеріске ұшырайды. Олардың көлемі ұлғаяды, тығызданып жасыл-сары түсті болып қатаяды.

Шошқада туберкулез генерализация процессі сирек байқалады. Ветеринариялық санитарлық сараптау кезінде шошқада туберкулезді жақ асты бездерінен табады. Туберкулез ауруы шошқа мүшелерінде және лимфа бездерінде әртүрлі болады, ұсақ ақшыл-сұр түйіндер үлкен және өкпеде тесік (каверн) болуы мүмкін.

Жылқыда туберкулез ошақтары, өкпесінде, бауырында, мұрынның сірі қабығында және кейде сүйекте болады. Лимфа түйіндерінде өзгерістер болады.

Туберкулезді абсцесс пен гельминт личинкасынан ажырату керек. Анықтау негізінде туберкулез ауруы лимфа түйіндерінде қатайған ыдыраған және әртүрлі дәрежеде үгітілген известелген түрде болады.

Санитарлық бағалау. Бірмезетте төс және ішек қарын мүшелері лимфа түйіндері жаракаттанса ұшаның, семіздігіне қарамастан ішкі яғни пайдаға асыруға (утильге) жібереді.

Ұша, орташа семіздікте /шошқа ұшасынан басқасы/ туберкулез ауруы лимфа түйіндерінде ішкі мүшелерінің бірінде немесе басқа ткандерінде болғанда, ауру болмаған басқа мүшелері қайнатылып немесе қайта өңделіп консерві жасалады, ал іш майы ерітіліп алады. Туберкулезбен ауырған мүшелерін және ткандерін қандай дәрежеде ауырсада пайдаға асыруға /утилизация/ жібереді.

Шошқа ұшасында туберкулез ауруы тек жақ асты лимфа бездерінде /қатайған, үгітілген/ анықталған жағдайда алып тастайды, ал басын кедергісіз жібереді.

Туберкулезбен тек шажырқай бездері ауырған жағдайда ішектері пайдаға асыруға /утильге/, ал ұшасы және басқа мүшелері кедергісіз жіберіледі.

Жақ асты немесе шажырқай лимфа бездерінде қатайған, үгітілген түрдегі

немесе туберкулез ошағы қандай дәрежеде екеніне қарамастан ішектері пайдаға асыруға /утильге/ жібереді, ал қалған мүшелерін қайнатады немесе қайта өңдеуге консерві дайындауға жібереді. Шошқа ұшасының лимфа түйіндерінен туберкулез ауруын анықтаған кезде /коринебактериялы немесе атипиялы микробактерия тудырушы/ шошқа ұшасын және мүшелерін кедергісіз жібереді, ал ауырған лимфа түйіндерін алып тастап утильге жібереді.

Туберкулез ауруымен ауырған малдан алынған теріні, кедергісіз жібереді /дезинфекция жасалмайды/.

31. Бруцеллез. Бруцеллез ауруы адам мен әртүрлі малдарда болатын ауру.

Союдан кейінгі диагностика. Патологиялық өзгерістер бруцеллезге тән емес, сол себепті союдан кейін ауруды анықтау қиынырақ. Ірі қара малдікі - бурсит, іріңді артрит, абсцесс, гигромы, орхит, метрит, нефрит байқалады. Шошқада - вагинит, іріңді артрит, метрит, остеомиелит, бурсит кездеседі.

Жылқыда - шоқтықта абсцесс, артриты, желке бұлшық еттері мен аяқтары, ө к п е с і і с і н е д і .

Қой мен ешкіде - мастит, вагинит, артриты, бурсит, орхит, бүйректің қабатында түйіндер әртүрлі көлемде болады.

Бруцеллез ауруында бастапқыда лимфа бездері ұлғаяды, кейіннен сарғыш түске айналады және оның маңайында тығыз дәнекерлеуші ткань түзеді, ал кейде ірің сарғыш жасыл түсті болады.

Санитариялық бағалау Бруцеллез ауруы анықталған жағдайда ұша мен мүшелерді қайнатады. Ірі қара малының және шошқаның етін, бруцеллезге тексергенде оң реакция беріп, бірақ патологиялық өзгеріс болмағанда кедергісіз ж і б е р і л е д і .

Қой мен ешкіден алынған еттерде бруцеллез сезілгенде, бірақ патологиялық өзгерістер болмағанда, ветеринариялық санитариялық ережені сақтай отырып қайта өңдеп колбаса немесе консерві дайындайды, ал қайта өңдеу мүмкін болмаған жағдайда қайнатылады.

Малдың барлық түрлерінен алынған ішкі мүшелер мен бас клиникалық немесе патологоанатомиялық өзгерістер болғанда қайнатылады.

Сиырдың және шошқаның құлақтары, сирақтары, ерні, құйрығы және қойдың басы қайта өңдеудің немесе қайнатудың алдында жидітіледі. Ұшасы мен мүшелерінде патологиялық өзгеріс болған сойылған малдардан алынған тері, сонымен қатар бруцеллез ауруы сезілген қой мен ешкі ұшасы және мүшелері д е з и н ф е к ц и я л а н а д ы .

Патологиялық өзгеріс болған малдардың ішектер, утильге, бруцеллез сезілгенде 1% тұзда және 0.5% тұз қышқылында 48 сағаттай 15-25С ұстайды. Майлық коэффициенті 1:2.

32. Жұқпалы ринотрахеит. Ірі қара малдағы жұқпалы ринотрахеит ауруы ірі қара малдың жоғарғы тыныс алу жолдарының некрозды ауруымен сипатталады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Танаудың кілегейлі қабығы, өңеш, кеңірдектің қанталауы, көбіктенген жалқық немесе іріңдеген өкпеде кішігірім отелактаза, бронх жалқықтанған. Бастың және өкпенің лимфа бездері ұлғайған, қ а н ұ й ы ғ а н .

Санитариялық бағалау. Ринотрахеит ауруына күдіктенген мал сойылғанда оның ұшасы, іш құрылысы шикі зат түрінде шығаруға тиым салынады. Патологиялық өзгеріс болған мүшелерін утилге жібереді. Патологиялық өзгерістер болғанда малдың ұшасы және ішкі мүшелеріне сальмонеллезді анықтау үшін бактериологиялық зерттеу жүргізеді. Сальмонеллез анықталған жағдайда ішкі мүшелерін утилге жібереді, ал ұшасын қайнатады. Басты, кеңірдек , пищевод мүйіз, тұяқ және басқа қалдықтарды утилге жіберіп, теріні дезинфекциялайды.

33. Лейкоз. Ұй жануарларында және құстарда сонымен қатар адамда болатын ауру, қан құрайтын ткандерді ісіндіріп, қабындырады. Ұй жануарларынан ең көп ауыратын 4-8 жастағы ірі қара мал.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Лимфа бездері қатты ұлғайған, кескен жердің жоғары жағы ақ сұр немесе қызғылт сұр түсті қан ұйыған және өте сары немесе қоңыр түсті некроз ошағы кездеседі. Көк бауыр қатты ұлғайған, тығыз, кескен жері бұдырмақ, ақ сұр түсті қабынып іріңдеген, кейде некротты фокустары болады. Өкпе өте сирек зақымданады.

Бауыр қатты ұлғайған, осал, оңай жыртылады немесе май түсті ақ сұр әр түрлі көлемдегі түйіндер болады.

Жүрекше қабырғасы өте қатты қалыңдайды, кесілген жерінде жүрек бұлшық еті май түсті, қан ұйыған, шұбар. Бүйрек ұлғайған. Қалың қабатында көптеген ақ сұр түсті, қан ұйыған сірі қабығында ісінген түйіндер кездеседі. Ауру қаңқада бұлшық еттер босаған, ақшыл қызыл түсті сарғыш реңмен май түсті ұлғайған және дегенеративті өзгерістер болады.

Санитариялық бағалау. Бұлшық еттер зақымданған жағдайда, лимфа бездері және бірнеше ішкі органдары немесе лейкоз болған жағдайда ұшаны және басқа өнімдерді утилге жібереді.

Жеке лифа түйіндері зақымданған жағдайда немесе ішкі мүшелері зақымданса, бірақ қаңқадағы бұлшық еттерде өзгеріс болмаса зақымданған мүшелерін утилге жібереді. Ауырмаған мүшелерінің етін пайдалану жайындағы мәселені бактериологиялық зерттеуден кейін шешеді. Гематологиялық зерттеу кезінде болымды оң нәтиже болса бірақ патологиялық өзгеріс болмаса ұша және мүшелерді кедергісіз жіберіледі.

34. Пастереллез (геморрагиялық септицемия).

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Тері асты клеткаларында, сірі қабығы мен кілегейлі қабықта, бұлшық еттерінде, плеврада көптеген ұсақ ұйыған қан байқалады. Лимфа бездері ұлғайған, өзгерген, қан ұйыған. Бүйрек пен бауырда дегенеративті өзгерістер, көк бауырда өзгеріс болмайды. Ұзақ созылмалы ауру түрінде төсте серозды фибрионды сұйықтық болады, плевраны жауып тұрады.

Ө к п е   қ а р а   қ ы з ы л   т ү с т і .

Санитариялық бағалау. Патологиялық өзгеріс немесе азғындық /дегенерация/ болған кезде ұша мен ішкі мүшелерді утилге жібереді. Патологиялық өзгеріс болмағанда етін пайдалану мәселесі сальмонеллезға бактериялогиялық зерттеуден кейін анықталады. Сальмонеллез болған жағдайда ішкі мүшелерін утилге жібереді, ал ұшасын қайнатады немесе колбаса, консерві шығаруға ж і б е р е д і .

Терісі дезинфекцияланады.

35. Жұқпалы агалактия /сүт шықпау/ ауруы. Қой мен ешкідегі жұқпалы агалактия /сүт шықпау/ ауруына шалдыққанда желінде абсцесс және ісік б е л г і л е н е д і .

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Желін маңайында тері асты клеткасында, лимфа бездерінде ісік. Серозды-фибриозды артрит. Лимфа бездері ұлғайған. Бүйректе фокусный нефрит және дәнекер болып тұратын тканда инфилтрация.

Санитариялық бағалау. Патологиялық өзгерістер болғанда утилге жібереді. Зақымданбаған ішкі мүшелері мен ұшасын қайнатады немесе қайта өндеуге колбаса консерві дайындауға жібереді.

36. Қойдың жұқпалы энтеротоксемиясы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ащы ішекте жолақталып ұйыған қан. Лимфа түйіндері қызарған, бүйрек қанталаған, езіліп кеткен. Бауыр сұр-топырақ түсті өзгерген, жолақтанып ұйыған қан, жүректің бұлшық еті босаған.

Санитариялық бағалау. Ұшаны, ішкі органдарымен, терісімен жояды.

37. Вирусты гастроэнтерит (трансмиссивті).

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Шажырқай бездердің қабынуы, гиперемиясы байқалады. Бауыр бозарады, азғындап өзгереді. Бүйрек капсуласының астында ұсақ ұйыған қан. Жүрек босаңсыған, сұр түсті.

Санитариялық бағалау. Ауырған малдың және шошқаға жұқты деген сезік болса ұшасы мен ішкі мүшелері қайнатылады немесе қайта өндеуге колбаса, консерві дайындауға жібереді. Арық ұшаны утилге жібереді. Теріні дезинфекциялайды.

38. Шошқаның энзоотиялық энцефаломиелиті.

Союдан кейінгі диагностика. Патологиялық өзгеріс нашар көрінеді. Ішкі мүшелері қанталаған ұзақ созылмалы ауру түрінде қаңқа бұлшық еттері

атрофияға ұшыраған, өкпенің қабынуы байқалады /катаральная пневмония/.

Санитариялық бағалау. Ұша мен ішкі мүшелерінде бұлшық еттерінде азғындаған (дегенеративті) өзгеріс болғанда утилге жібереді. Ұшаның бұлшық еттерін және ішкі мүшелері азғындаған (дегенеративті) өзгеріс болмаса қайнатып немесе колбаса консерві дайындауға жібереді. Теріні дезинфекциялайды.

39. Қарасан /эмфизематозный карбункул/.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ұшаның әр бөлігінде ісік, басқан кезде сықырлайды, кесілген жері құрғақ, қара қоңыр түсті немесе боз сарғыш көпіршіктер болады. Ұшаның лимфа түйіндері ұлғайған, қанталаған және ылғалды. Сірі қабығыда қанталаған. Бауыр, көк бауыр аздап ұлғайған, бүйректе **н е к р о з д ы** **о ш а қ т а р** .

Санитариялық бағалау. Ұшаны ішкі мүшелерімен және терісімен жояды.

40. Маңқа /Сап/. Маңқа ауруы тақ тұяқты/ жылқы, есек, қашыр/ кейде түйеде кездеседі. Өкпеде және басқа мүшелердің кілегейлі қабықтарында жаралар және түйіндер кездеседі. Маңқа ауруымен адамдарда ауырады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Өкпеде және басқа мүшелерде маңқа түйіндері көлемі тары, бұршақ дәніндей, үлкен түйіндер түзеді. Ауру өкпеде диффузды болғанда қара қызыл түсті болып, ақырында үгітіледі. Маңқа түйіндерін жара немесе тыртықты өңеште, бауырда, кеңірдекте, бронхта және ортаңғы қабатты лимфа түйіндерінде, көк бауырда, бүйректе және басқа мүшелерде **кездестіруге** **болады** .

Тақ тұяқтылардың ұшасы мен ішкі мүшелерін ветеринариялық санитариялық сараптау кезінде міндетті түрде басын, танау қуысын шауып мұқият қарайды.

Санитариялық бағалау. Маңқа ауруы анықталғанда ұшасы, ішкі мүшелерін **ж ә н е** **т е р і с і н** **ж о я д ы** .

Маңқа ауруын қоздырушы бар деп күдіктенгенде ұшасын қайнатады мүмкін болмаған жағдайда утилге жібереді. Ішкі мүшелерінде утилге жібереді. Маңқа ауруымен ауырған немесе маллеинге оң әсерін тигізуші малдарды союға жібермейді және жояды.

41. Актиномикоз. Үй және жабайы жануарларда болатын ауру. Мал мен адамның әртүрлі ткандері мен органдарын зақымдайтын созылмалы ауру. Шошқа, жылқы, қой және адам тез қабылдайды. Қоздырушысы сәулелі уак **с а ң ы р а у қ ұ л а қ** .

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Жұқпалы түйнектеліп өскен және демеп тұрушы капсуласы қатты ұлғайған, іріңді болады. Көлденең кесілген жеріндегі ісік томпайып тұрады, томпайған жерді басса ақшыл сары түсті ірің шығады, қолға жұқпайды, құрғақ емес. Ірі қара малда актиномикоз ернінде кілегейлі қабық астында, тіл бездерінде, сүйекте, өкпеде, бауырда және теріде болады. Тілде түйіндер болады. Тіл ұлғайған қатты ағаш тәрізді. Бір мезетте бас лимфа

түйіндері зақымданады. Актиномикоз көбіне жақтың жоғарғы және төменгі жағында болады.

Өкпе және бауыр капсула түрінде іріндеген друз болмайды, осындай жағдайда лимфа бездері зақымданбайды.

Актиномикоз теріде қатты ісік түрінде және жақтың төменгі жағында орналасқан.

Шошқада актиномикоз сүт бездерінде және ішкі мүшелерінде сонымен қатар ұшаның артқы бұлшық еттерінде болады.

Қойларда актиномикоз ернінде, тілінде және өкпесінде, ал жылқыда тіл және сүйекте, аталық ұрық безінде болады.

Санитариялық бағалау. Актиномикозбен ауырған малдың басын бұлшық еттерін сүйекті утилге жібереді. Бастың бездері ауырғанда бездерін алып тастап басты қайнатуға жібереді.

Тілдің аздаған бөлігі жарақаттанса және ішкі мүшелердің жарақаттанған жерін алып тастап басқасын кедергісіз жібереді.

Көп жері зақымданса тілді және ішкі мүшелерді утилге жібереді. Актиномикоз кеңінен таралып сүйекті зақымдаған болса, ішкі мүшелері және ұша бұлшық еттері мүшелері утилге жіберіледі.

42. Некробактериоз. Некробактериоз ауруына диагноз қою қиын емес, себебі патологиялық өзгерістері ерекше. Жарақаттанған жері іріңді, қызарып тұрады. Аурудың ауыр түрінде ірің өкпесінде, бауырында, бүйректе болады. Буындар мен сіңірлерінде зақымданғаны байқалады.

Санитариялық бағалау. Белгілі бір мүшелер зақымданған болса утилге жібереді. Ұшасын кедергісіз жібереді. Септикалық процесс кезінде ұшасы мен мүшелерін утилге жібереді.

43. Стахиботриксикоз ауруы ірі қара малда, жылқыда, қойда және шошқада болады. Адамдарда да кездеседі.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ауыз, мұрын, көмекей безі, кейде асқазанда және қалың ішекте жара болады. Ұшаның алдыңғы бұлшық еттерінде, плеврада, сірі қабық диафрагмасында бүйрек қуысында және көк бауырда ұсақ немесе ұйыған қан болады. Бастың және мойынның лимфа түйіндері ұлғайған, қара қызыл түсті қанталаған. Бауыр қанталаған некрозды ірің түсті. Өкпеде ұсақ қанталаған белгілер болады.

Санитариялық бағалау. Ұша мен ішкі мүшелердің бір бөлігінің жансыздануы болғанда утилге жібереді. Ұшада паталогоанотомиялық өзгерістер байқалмағанда сальмонеллезге бактериологиялық зерттеулер жүргізеді. Сальмонеллез анықталмаған жағдайда және патологиялық өзгеріс болмаған ұша және союдан кейін алынған өнімді кедергісіз жібереді.

44. Фузариотоксикоз.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Тері асты клеткаларда, паренхимотозды органдарының сірі қабықтарының астында ұсақ қанталаған, асқазан және ішекте қанталаған ісік, өкпеде ісік болады. Бауыр босаған, ірің түстес, көк бауыр ақшыл сұр, өте тығыз қатайған, ұсақ қанталаған.

Санитариялық бағалау. Ұшасы қайнатылады, ішкі мүшелері утилге жіберіледі.

45. Туляремия үй жануарларында, кеміргіш аңдарда, үлпек жүнді аңдарда және адамда болады. Көбіне туляремия қой, ешкі, қоян және басқа үй жануарларында кездеседі.

Ауруды қоздырушы кішкентай, қозғалмайтын, нәзік капсулды таяқша. Суда 90 күнге дейін өмір сүреді, теріде 45 күнге дейін, етте 35 күнге дейін, мұздатылған етте 120, тұздалған теріде 15, 60-65С қыздырғанда 5 минутта өледі, 100С бір сәтте өледі.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Тамырлы жүйесі, өкпесі көк бауыры және лимфа түйіндері зақымданады. Қойда паталогоанотомиялық өзгерістері ерекше байқалады, басқа жануарларда жасырын түрде өтеді. Қойда аурудың ауыр түрінде төстің, мойынның, шабтың тері асты клетчаткасы қанталаған, ісініп, жиі ыдырауға ұшырайды. Лимфа бездері ұлғаяды, құрамында сұр-сары түсті әртүрлі көлемде, кейде абсцесс көлеміндей ұлғаяды.

Шошқада (көбінесе торайларда) перипневмония, бастың лимфа түйіндерінде іріңді ісіктері байқалады.

Санитариялық бағалау. Ауру немесе ауруға күдіктенген жануарлардан алынған ұша, мүшелер мен тері утилденеді.

Туляремиямен ауыратын сойылған жануарлардың өнімдерімен бірге болған ет пен ет өнімдері қайнатылады. Ғимаратты, жабдықтарды, құрал-саймандарды, арнайы киімдерді дезинфекциялайды.

46. Паратуберкулезді энтерит.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ішек астындағы және жіңішке ішектердің кілегей қабатында патологиялық өзгерістер байқалады. Ішектердің қабырғалары қатты жуандатылған (5-10 есе), кілегей қабатында айналмалы және көлденең ақшыл немесе сарғыш-қызыл түсті қыртыстар болады. Шажырқай лимфа түйіндері үлкейген, сулы, жұмсақ, кей кезде жүрек бұлшық еті босаған болады. Ұша арық, азғындаған, қарынның және әукенің бұлшық еті арасындағы дәнекер болатын ткань ісінген.

Санитариялық бағалау. Ішекте, шажырқайда, лимфа түйіндерінде патологиялық өзгерістер және баста ісік болған жағдайларда, өзгертілген

мүшелер мен шажырқайы бар ішекті утильдейді, ал ұша мен басқа мүшелерді кедергісіз жібереді. Арықтаған паратуберкулезбен жарақатталған ұша мен оның мүшелерін утильдейді.

47. Жалған туберкулез (Псевдотуберкулез) ауыл шаруашылық жануарларында, сондай-ақ адамдарда кездесетін ауру.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ірі қара малда паратуберкулезді ошақтар өкпеде және бронхиалды средостенды лимфа түйіндерінде әр түрлі, қаймақ тәрізді казеозды фокустардың көп мөлшерінде үлкейген, сарғыш-жасыл түсті, иіссіз, іріңді болып кездеседі.

Құстарда және қояндарда түйіндер мен ошақтар барлық ішкі мүшелерде, ішектерде, орналасады.

Санитариялық бағалау. Лимфа түйіндері көп жерден жарақатталған және бұлшық ет жарақатталған жағдайда, сондай-ақ арық болған жағдайда ұша мен мүшелерді утильдейді.

48. Шошқалардың жұқпалы атрофиялық риниті.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Мұрынның кілегей қабығы қанталаған, қабыршақталған. Лимфа түйіндері үлкейген, іріңді - жансызданған ошақтары бар.

Санитариялық бағалау. Мұрынның, баспен тілдің, өкпенің, өңештің кілегей қабығындағы үсіген және жансызданған өзгерістерді анықтаған кезде, оларды жояды. Ұша мен ішкі мүшелерде азғындаған өзгерістер болмаған жағдайда кедергісіз өткізеді.

Азғындағаны болмаса және тек қана ішкі мүшелердің және лимфа түйіндері зақымдалған жағдайда ішкі мүшелерді, зақымдалған лимфа түйіндерді жояды, ал ұшасын кедергісіз жібереді.

49. Лептоспироз үй жануарларында, сондай-ақ адамдарда кездесетін ауру.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ветеринариялық-санитариялық сараптау кезінде барлық ткандердің, сірі және кілегей қабықтың, тер астындағы клеткалардың, майлы ткандердің, қарынның сарғайғаны, жұтқыншақ маңайында, мойында қоймалжың ісіктер, төсте қан тәріздес сарғыш қызғылт сұйық байқалады. Лимфа түйіндерді үлкейген, сұр немесе сұр-күлгін түсті, мезентерналдық лимфа түйіндері геморрагиялы кескенде ылғалды кей кезде нүктелі қанталаған. Өпке ісіген, бауыр үлкейген сарғыш қоңыр - батпақ түсті, босаған, кескінде өңсізденген. Өт қабы қара жасыл өтке толы, көк бауыр өзгеріссіз, бүйректер ісіген үлкейген, капсула сұр түсті, оңай ажыратылады. Бүйрек қуысы қызыл түсті қоймалжыңға толған. Қара қоңыр түсті сыртқы қабығы ұсақ қанталанған, үстінде және паренхимада сірі түйіндер. Лептоспироздың созылмалы түрінде патологоанатомиялық өзгерістер лимфа түйіндерінде және бүйректерде кездеседі. Лимфа түйіндері үлкейген, төмпешікті,

дәнекер болып тұратын ткань қатты ұлғаяды.

Бүйректер үлкейген төмпешікті, тығыз, сілекей қабығында некроздар. Аурудың қатты және өте қатты өту түрінде шошқалардың бүйректері сәл үлкейген, қызғылт-сұр, немесе сарғыштау. Бауыр ақшыл сары түсті, көк бауыр сәл үлкейген қанталаған. Лимфа түйіндері шамалы үлкейген, сұрғылт-қызыл ошақты қанталаған.

Лептоспирозды гемоспориоздан айыру керек, гемоспориозда көк бауыр қатты ұлғайған және кілегей қабықтардың жансыздануы байқалмайды.

Санитариялық бағалау дегенеративті өзгерістер байқалған жағдайда немесе бұлшық еттердің сарғыштануы 2 тәулік арасында кетпесе ұшаны және ішкі мүшелерді утилге жібереді.

Бұлшық еттерде азғындаған (дегенеративті) өзгерістер байқалмаған жағдайда, бірақ сарғайған түсі бар болып ол сарғыш түсі 2 тәулік арасында кетсе, ұша және ішкі органдар патологиялық өзгерістерге ұшырамаса қайнатуға жіберіледі. Ішек-қарны утилге жіберіледі.

Ұшамен ішкі органдары лептоспирозға оң қорытынды берген малдардан алынса, бірақ бұлшық еттерде ішкі органдарда патологиялық өзгерістер болмаса кедергісіз жіберіледі.

Лептоспирозбен ауыратын жануарлардың терілерін дезинфекциялайды.

50. КУ - безгек (Ку - лихорадка). КУ-безгек үй және жабайы жануарларда, құстарда, сондай-ақ адамдарда кездесетін ауру.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Арнайы паталогоанатомиялық өзгерістері жоқ сондықтан ауруды анықтау қиын. Ұша мен мүшелерді қарағанда көк бауырдың үлкейгені, пневмония және мезентериалдық лимфа түйіндерінің ісінгені, миокардта ұсақ жансызданған ошақтары, фибринозды желінсау байқалады. Ауру лабораториялық зерттеу арқылы анықталады.

Санитариялық бағалау КУ-безгекті анықтаған жағдайда ұша мен мүшелерді қайнатады. Өзгерген мүшелерді және қанды утилдейді, терісін дезинфекциялайды.

10. Инвазиялық аурулармен зақымданған ет және одан алынатын өнімдерді ветеринариялық-санитариялық сараптаудан өткізу

51. Трихинеллез. Трихинелез талғаусыз және етпен қоректенетін жануарларда және адамда болатын ауру. Созылмалы және ауыр өтеді және көлденең талшықты бұлшық еттердің талаурауы мен аллергиялық құбылыстармен анықталады. Ауру малдардың етін жегенде жұғуы мүмкін. Қоздырушысы - спиралды трихинелла, жеке жынысты нематода. Трихинел шоқтанып орналасуы мүмкін, сондықтан қатты зақымданған аймақпен шамалы зақымданған аймақтар

немесе таза аймақ кезектесіп келуі мүмкін. Трихинеллалар жиі және көп көк еттерде, қызыл өңеште, қабырға аралық, жақтың, белдеменің бұлшық еттерінде б о л а д ы .

Личинкалар термотұрақты токсиндер бөледі. Тұздалған, кептірілген және мұздалған етте бұлшық ет трихинеллалары ұзақ уақытқа дейін өмір сүруге қабілетті, бірақ 80С-қа дейін қайнатқанда 2-3 минуттан кейін өледі.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Еттегі трихинелл трихинеллоскопия кесім әдісі арқылы анықталады. Ұшадан бұлшық еттің 60 гр. тексеруге алу, ең жақсысы көк етін, ал ол болмаса, әр түрлі жерлерден тексеруге алынған басқа бұлшық еттерден сұлы дәнінің көлеміндей 24 кесім дайындайды. Шпикты трихинеллоскопияға тексерген кезде кесімді бұлшық етті тканінің қабаттарынан дайындайды, ал олар болмаған жағдайда бұлшық еттердің жансызданған жерлерде пайда болатын қабат болу сызықшасының ішкі бетінен дайындалады. Кесіндіні ащы натрдың 5% ерітіндісінде 8-10 мин дайындалған, 10% фуксин ерітіндісіне салады, одан кейін компрессордың ішіне орналастырады да, әдеттегі т ә р т і п б о й ы н ш а з е р т т е й д і .

Тұздалған және мұздатылған еттерді трихинеллоскопия арқылы зерттегенде бұлшық еттің кесіндісін жіңішкелеу қылу керек. Компрессориумде езілген соң үстіңгі шыныны алады да, әр кесімге 5%-ті глицериннің сулы ерітіндісінен, немесе 5%-ті көгілдір метиленнің ерітіндісінен, немесе 0,5%-ті тұз қышқылынан бір тамшы құяды да, 1 мин. ұстайды. Өңдеу нәтижесінде трихинеллалар анық көрінеді де, диагностиканы жеңілдетеді.

Санитариялық бағалау. Шошқалардың ұшасы 3 аптаға толмаған торайлардан басқасы, сондай-ақ қабанның, борсықтың, аюдың, саз құндыздың, басқа талғаусыз және етпен қоректенетін, еті адам тағамына пайдаланылатын немесе жануарларға жемге жіберілетіндерді, міндетті түрде трихинеллезге зерттеу керек .

Кесімде бір ғана трихинелла болса, оның тіршілікке қабілетіне қарамастан, бұлшық ет ткані бар ұша мен ішкі зат өнімдерін, сондай-ақ жарамсыз қалған ет ө н і м д е р і н у т и л д е й д і .

Сыртқы майын бөліп алады да, шыжғырады. Ішкі майын кедергісіз жібереді.

Терісін еттің қалдығын алғаннан соң кедергісіз жібереді.

Қалдықтарды утилге жібереді.

52. Цистециркоз (ірі қара малдың және шошқалардың финнозы).

Қоздырушысы гельминт (жетілген), адам ішегінде өмір сүреді, оның личинкалы формалары (бычий цепень) ірі қара малының, қодастың бұлшық еттерінде, шошқа және жабайы қабанның бұлшық еттерінде болады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ірі қара малының цистециркоз қоздырушысы мөлдір сопақша көпіршік ішінде, түйреуіш басынан бұршақтың

дәнінің көлеміндей сұйық ішінде паразит көрінеді. Шамалы үлкейткенде өгіз целпенінің төрт жабысқыштары ілгекпен қаруланбаған анық көрінеді. Личинкалар организмдерге қан айналымы арқылы тарайды, жануарлардың тірі кезінде жақсы қызмет жасайтын бұлшық еттері зақымданады (жүректің, жақтың, қабырғааралық). Ірі қара малдарында өте көп зақымдану жиі кездеспейді, бір немесе бірнеше цистицерк кездеседі.

Санитариялық баға. Бастың, жүректің бұлшық еттерінен цистицеркоз табылғанда, мойынның, қолдың, санның бұлшық еттерін қосымша екі қатар тіліп қ а р а й д ы .

Бастың, жүректің және тағы басқа бұлшық еттерді кескенде 40см^2 -тан үштен төмен тірі немесе өлі финн болса және үштен жоғары тірі немесе өлі финн басқа бұлшық еттер кесіндісінен табылса, басты және жүректі утильдейді, ұшаны, ішкі органдарды қайнату немесе тұздап, мұздату арқылы зарарсыздандырады. Іш майларын және шпикты тұздап не мұздатып зарарсыздандырады. Тұздап не мұздатылып зарарсыздандырылған ұшалар колбасаға фарш немесе консервіге, субпродукталары өндірістік қайта өңдеуге жіберіледі.

53. Жіңішке мойынды (тениукольды) цистециркоз немесе сірі (жылауық) қ а б ы қ т ы ң ф и н н о з ы .

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ішкі мүшелерді, шажырқайды және ішкі майды зерттегенде жарақатталған мүшелердің бетінен салбырап тұратын, мөлдір іші су тәріздес затқа ұқсас жылауық қабықшасы болады. Жылауықтың ішінде дөңгелек сколекс болады. Сколекстің төрт жабысқышы және ілгектері бар. Жарақатталған мүшелердің көзге көрінетін патологиялық өзгерістері жоқ.

Санитариялық бағалау. Жылауық қабықшасын қасындағы жараланған мүшелердің ткандерімен бірге жояды. Ұшаны, жарақатталмаған және тазаланған ішкі мүшелерді кедергісіз жібереді.

54. Қойлардың және ешкілердің (финнозы) цистециркозы - жылауық қабықшасы домалақ не сопақша ішінде мөлдір сұйық зат болады және төрт жабысқышымен және ілгегімен сколексі болады.

Санитариялық бағалау. (Бұғының цистицеркозын қара).

55. Бұғының (финнозы) цистециркозы. Иттермен, қасқырлармен, түлкілердің ішегінде өмір сүретін жалпақ құрттардың личинкалық формасы арқылы таралады. Личинка формасы - жылауық сопақша не дөңгелек басқа малдардың цистицерктарына ұқсас. Сколексі және төрт жабысқышымен және ілгегімен. Паразит жақтың, жамбастың, белдеменің бұлшық еттерінде орналасады.

Санитариялық бағалау. Қойлардың, ешкілердің және бұғылардың ұшалары мен мүшелерінде 40см^2 кесімінде 5 финнан артық еместігі анықталған жағдайда

және бұлшық еттерде өзгерістер болмаған жағдайда ұша мен мүшелерді мұздату арқылы зарарсыздандырады содан кейін шұжық өнемдері немесе косерваларға қайта өңдеуге жібереді. Ұшада 40см² кесімінде 5 финнан артық анықталған және бұлшық еттерде өзгерістер байқалған жағдайда ұша мен мүшелерді утилдейді, ал ішкі және құйрық майын шыжғырады.

56. Эхинококкоз.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Бұршақтың көлемінен алманың көлеміндей эхинококк қабықшасы екі қабаттан тұрады да, іші мөлдір сұйыққа толған. Ішкі қабырғасында кейде құм тәрізді сұйықта жүзіп жүре тін сколекс орналасқан.

Бірінші (аналық) қабыршықтан екінші (балалық) және үшінші (немерелік) туады. Оларда 4 қарулы жабысқышы бар сколекс болады. Жарақатталған қабыршық (пузырь) орналасқан мүшелер семіп қалады. Жарақатталмаған мүшелерде және ткандерде көзге түсетін патологиялық өзгерістер болмайды.

Санитариялық бағалау. Бұлшық еттер және ішкі мүшелері көптеп зақымданған болса, сондай-ақ ұша арықтаған болса ұшамен ішкі мүшелерді утилдейді. Бөлек мүшелер мен ткандер зақымданған жағдайда, оларды утилдейді, ал ұшаның зақымданбаған бөлшектерін және мүшелері кедергісіз жіберіледі.

57. Фасциоллез.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Өт жолдары үлкейген сары-сұр түсті тәж түрінде бауыр бетіне шығады. Өт жолдарының ішінде жапырақ түріндей ұзындығы 2-3 сантиметр, көлемі 1 сантиметр шамасында паразит болады. Үлкен фасциоланың ұзындығы 7,5 сантиметрге дейін жетеді.

Өт жолдарында жабысқақ сарғыш-бозғылт сұйық, ақ балшықтың әр түрлі көлемді бөлшектері болады. Жарақатталған бауырда дәнекер болатын ткань қатты өседі (цирроз печени). Порталдық лимфа түйіндері үлкейген, кесімінің беті кара қызыл немесе кара түсті болады. Фасциолалар өкпеде сирек орыналасады, бірақ олар жетілмеген, кеңірдекте қою кара-сұр сұйығы бар ақ балшықты ошақтар пайда болады.

Санитариялық бағалау. Зақымданған мүшелердің бөлшектерін утилдейді. Ұша мен ішкі мүшелердің жарақатталмаған бөлшектерін кедергісіз жібереді. Мүшені 2/3 көлемін жарақатталған болса мүшені толық утилдейді.

58. Дикроцелиоз.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Қолдың алақанымен бауыр кесімінің бетінен жүргізеді (ашылған өт жолдарын бойлай), алақанда әдеттегідей кеп мөлшерде сарғыш-қоңыр сұйығымен ұсақ жалпақ паразиттер қалады. Өт жолдары онша өзгермейді.

Санитариялық бағалау. Бауырдың жарақатталған бөлшектерін утилдейді,

бауырдың 2/3 бөлігі зақымданған болса толық утилдеді. Ұша мен ішкі мүшелердің жарақатталмаған бөлшектерін кедергісіз жібереді.

59. Диктиокаулез.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Өкпеде сұр-қызыл немесе қара-қызыл түсті эмфизематоздық және ателектаздық ошақтар байқалады. Сол ошақтарды ашқанда кеңірдекте ақ түсті, 3-5 см. ұзындығы жіп сияқты гельминт кездеседі, катаралды бронхиттың және пневмонияның нәтижесінде кілегейдің (слизь) біраз мөлшері табылады.

Санитариялық бағалау. Өкпенің зақымданған бөлшектерін утилдейді. Ұша мен ішкі мүшелердің жарақатталмаған бөлшектерін кедергісіз жібереді. Өкпенің 2/3 бөлігі зақымданған болса толық утилденеді.

60. Шошқалардың метостронгилезы. Шошқа төлдерінің ауруы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Катаралдық бронхит бронхопневмонияның іріңді катаралды түрі болуы мүмкін. Кеңірдек кілегейге толы ішінде паразит болады. Кілегей қабат қызарған, қанталаған. Кеңірдектің лимфа түйіндері үлкейген сулы, кей кезде қызыл-сұр дағы болады. Қатты зақымданған торайлар арық болады. Санитариялық бағалау. Өкпенің жарақатталған бөлшектерін утилдейді. Ұша мен өкпенің жарақатталмаған бөлшектерін кедергісіз жібереді.

61. Аскаридоз (көбінесе торайлардың) және аюлардың ауруы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Өкпенің катаралдық ісуі, перитонит. Басқа мүшелерде патологиялық өзгерістер байқалмайды.

Санитариялық бағалау. Ұша мен мүшелерді патологиялық өзгерістер жоқ болса кедергісіз жібереді.

62. Пироплазмидоздар (пироплазмоз, тейляриоз, бабезиоз, анаплазмоз).

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Кілегей қабаттар кір-сары түсті, енжар, қанталаған болады. Сірі қабаты сары, қанталаған. Өкпелер ісіген. Бауыр ірің-сары түсті, бос қара-қызыл сызықтарымен болады. Көк бауыр қатты ісіген, бос. Ұшаның және мүшелердің лимфа түйіндері үлкейген, сулы, қанды лимфасы бар.

Қанның мазок жағындысында гемоспорициалар табылады. Бүйректерде жансызданған ошақтарымен кішігірім түйіндер болады.

Санитариялық бағалау. Сары түс және дегениративтік өзгерістер болмаған жағдайда ұша мен ішкі мүшелерді кедергісіз жібереді. Ұшаларда сарғыш түс 2 күн арасында кетпейтін болса ұша мен ішкі мүшелерді утилдейді. 2 күн арасында сарғыш түс кетсе салмонеллезге бактериологиялық зерттеу жүргізеді, ұша мен өзгермеген мүшелерді кедергісіз жібереді.

63. Токсоплазмоз. Үй жануарларының, құстарының және адамның жансызданған-ісінген өзгерістермен сипатталатын ауруы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Катаралдық пневмония, сары ауру, түйінді нефрит байқалады. Өкпеде, бауырда, бүйректерде және лимфа түйіндерінде жансызданған ошақтар болады. Көк бауыр үлкейген, қара-шиелі түсті, қанталаған болады. Диагноз лабораториялық зерттеулермен дәлелденеді.

Санитариялық бағалау. Ұшаны қайнатады, ішкі мүшелерді утилдейді.

64. Саркоцистоз. Үй жануарларының, құстардың, адамдардың бұлшық еттерінің саркоцистармен зақымдануымен сипатталатын ауруы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Паразит әр жануарларда өзіне тән дененің белгілі бір тұстарында орналасады. Ірі қара малда - өңештің қабырғасында және оған жабысып тұратын бұлшық еттерде (диафрагмада, тілде, жүректе, қабырға арасындағы бұлшық еттерде); шошқаларда - диафрагманың, қабырға арасындағы, қарынның, белдің бұлшық еттерінде; қойлар мен ешкілерде - тілдің, жұтқыншақ өңешінің бұлшық еттерінде кездеседі. Тексерген кезде бұлшық еттерде ұзындығы 0,4-4мм, кеңдігі 0,3-3мм ақшыл түйіршіктер сияқты саркоцистер табылады. Бұлшық ет талшықтары сарғаяды, босайды, ақшылданады. Қатты жарақатталған шошқалардың еті ұнтақ жармамен себілгендей қоспаға ұқсайды.

Санитариялық бағалау. Бұлшық етте саркоцист болған және патологиялық өзгерістер болмаған жағдайда ұша мен мүшелерді кедергісіз жібереді. Бұлшық еттерде өзгеріс болса (гидремия, түссіз, ақ балшықты, дегениративтік өзгерістер) ұша мен ішкі мүшелерді утилдейді. Шошқаның шпигін және ішкі майын кедергісіз жібереді.

65. Гиподерматоз - ірі қара малдың және енекенің арқаларындағы тері а с т ы н д а ғ ы қ ұ р т .

Қоздырушысы - тер астындағы бөгелектің личинкасы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Арқадағы тер астындағы жасунықта және бұлшық еттердің бетінде бөгелектің личинкасымен бірге тоқылған қапшықтар, инфильтраттар, сары-жасыл түсті ірің ісіген фокустар, жансызданудың о ш а қ т а р ы т а б ы л а д ы .

Санитариялық бағалау. Инфильтраттан, жансызданған ошақтардан, өзгертілген бөлшектерден тазартылған соң, ұша мен басқа өнімдерін кедергісіз жібереді.

11. Жұқпалы емес аурулармен ауырған нормадан ауытқыған санитарлық мағынасы бар жануарлар етін және одан алынатын өнімдерді ветеринариялық-санитариялық сараптау

66. Тыныс жолы мүшелерінің аурулары. (Бронхит, бронхопневмония, пневмония, плевропневмония). Тыныс жолы ауруларының туу себебі: салқын тию, ыстық ауа, жарақат, химиялық заттар, мал азығында өсетін зендіген

саңырауқұлақтар, кейбір инфекциялық аурулар болады. Осы жағыдайларды тыныс жолдарының әртүрлі микрофлоралармен зақымдануы байқалады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Мұрынның клегей қабаты, кеңірдек қызарған, үсіген кей кезде сұйық немесе көпіршекті экссудаты бар, катаралдық немесе катаралдық - геморрагиялық ісіктің ошақтары болады. Бронхопневмонияда кеңірдекте және өкпеде тығыз бөлшектер болады, кесімде сұр-қызыл түсті (гепатизация). Көкірек қуысының лимфа түйіндері сулы, үлкейген, қанталаған. Плевра жарақатталған жағдайда фибриоздық экссудат, қосылу (спайка) байқалады.

Санитариялық бағалау. Инфекциялық ауруларды ескеру керек. Жарақатталған мүшелерді утилдейді. Пневмония, плеврит болған жағдайда және лимфа түйіндерінің процесіне таратылған жағдайда еттің және басқа союдың өнімдерінің санитарлық бағалау туралы шешім бактериологиялық зерттеу нәтижесіне қарай шешіледі. Өкпенің аспирациясында оны утилдейді.

67. Қан жүргізу мүшелерінің аурулары. (Созылмалы перикардит) - жас тораптардың ауруы. Перикард қабырғасының фибриозды ісігі және тығыздануы байқалады, фибриннің жиналу себебінен бетінде шұбар, перикардтың эндокардтың жарым-жартылай қосылғаны байқалады.

Зақымдық перикардит - үлкен қара малдың ауруы - жүрек қапшығының фибриоздық немесе іріңдік ісуі. Перикардтың қуысында сасық иісті фибрин мен ірің болады. Перикардтың қабырғасы қалыңданған (2-4см.), эпикардпен қосылған жерінде, бөтен дене бар (сым, шеге және т.б.). Лимфа түйіндері үлкейген, ісіген.

68. Миокардит бұлшық еттің азғындағанымен және дәнекер болатын тканның өсуімен сипатталады. Бұлшық ет босаған сұр немесе сарғыш-қызыл түсті. Жүрек қуыстары кеңейген. Майлы инфильтрацияда жүрек үлкейген, босаған, ірің түсті.

Санитариялық бағалау. Іріңді перикард, қоршаған ткандерде және төс қабырғасында іріңдер, ісік, гидремия мен сарғыштану байқалған жағдайда ұша мен ішкі мүшелерді утилдейді. Перикардта, эпикардта, өкпеде, төс қабырғасында патологиялық өзгерістер байқалған жағдайда жарақатталған мүшелерді утилдейді, ал ет пен союдан алынған басқа өнімдерін қолдану мәселесі бактериологиялық зерттеуден кейін шешіледі.

69. Бауырдың аурулары. Цирроз, капиллярды экстазия, майлы дистрофия іріңдер және т.б.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Атрофический циррозда бауыр үлкейген, қатты, мықты, сұр-қызыл түсті немесе қара-қызыл түсті. Гипертрофиялық циррозда бауыр 2-3 есе үлкейеді, тығызданады. Капиллярлы эктазияда (ірі қара малда кездеседі) бетінде және паренхимада қызыл, көк-қызыл немесе қара-қызыл әр түрлі мөлшердегі ошақтар болады. Өкпе капсуласының астында анық

көрінетін шұңқырлар пайда болады.

Іріңдер (әдетте ірі қара малда кездеседі) диафрагмалды жақта орналасады. Ірің сұйық, сасық иісті болады.

Санитариялық бағалау. Бауыр циррозында, сары ауруда, ісіктерде және өкпе паренхимасының патологиялық өзгерістерінде бауырды утилдейді. Өкпенің бірлі-жарлы жарақаттарын алып тастайды. Өкпенің жарақатталмаған бөлешектерін, сондай-ақ анық білінбейтін капиллярлық экстазияда бауырды кедергісіз жібереді.

70. Бүйрек аурулары. (Нефриттар, нефроздар, сары су, бүйрек тастары, ісіктер, бұзаулардың "ақ бауыр" ауруы және басқалар).

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Бүйректің қабынуында (нефритта) бүйректердің фибриоздық қабынуы, көлемнің үлкейгені байқалады. Капсуласы оңай алынады. Қабық қабатында ақшыл-қызыл секпіл, сұр ақшыл томпақшалар көрінеді. Бүйректің лимфа түйіндері үлкейген сұр-мәрмәр түсті болады. Интерстициалдық нефритте бүйректің бетінде ақшыл-сұр үлкен бұршақ көлемінде геморрагиялық жүзікпен қоршалған жоғарлаулар бар. Кесімде шамалы ақшыл-сұр ошақтар болады. Іріңді нефритте ұсақ абсцесстар пайда болады, бүйрек қуысында іріңді секрет болады.

Нефrozда бүйректер үлкейген, камыр тәрізді. Қабық қабаты қанталаған. Қабық және мый қабаттар арасындағы шеттер жойылған. Мый қабатында жансызданған ошақтар бар.

Санитариялық бағалау. Нифриттің, нефроздың, көптеген сары судың, ісіктердің, бүйрек тастарының түрлерінде бүйректерді утилдейді. "Ақ бауыр" ауруында, ірің нефритінде, басқа мүшелерде патологиялық өзгістер анықталған жағдайда, етті қолдану мәселесі бактериологиялық зерттеуден кейін шешіледі.

71. Ас қорту мүшелерінің аурулары. Тимпанияда асқазан асты азық пен газға толы, үлкен қарын қызарған, негізінде өкпеде, ішкі мүшелерде қан тұрып қалған, ұша нашар қансызданған.

Гастритте кілегей қабаты қара-қызыл түсті, ісіген, асқазанның ішіндегі сасық, кей кездерде кілегей қабаты алынып қалады. Ортақабырғалы порталды, қуықтағы, белдегі лимфа түйіндері үлкейген, лай лимфаға толы, ұша нашар қансызданған, кей кездерде бұлшық еттерде сары-қызыл инфильтраттар бар.

Энтеритта кілегей қабаты қызарған, ісіген, қанталаған, жансызданған, үсті фибриоздық және кілегейлі-іріңді экссудаты бар болады. Ортақабырғалы порталды, қуықтағы, белдегі лимфа түйіндері үлкейген, қызарған, кейде қанталаған болады.

Санитариялық бағалау. Поталогиялық өзгерістері бар ұша мен органдарды утилдейді. Ет пен союдың басқа өнімдерінің санитариялық бағалауы бактериологиялық зерттеудің нәтижесіне қарап жүргізіледі.

72. Перитонит - Қарын іскен, қызарған, фибриноздық кілегей геморрагиялық немесе іріңдік экссудатпен қапталған, кейде шұбар немесе жік жабысқан жерлері бар .

Санитариялық бағалау. Патологиялық өзгерістері бар ішкі мүшелер мен ткандерді утильдейді. Союдың басқа өнімдерін қайнатады.

73. Жаңадан шыққан ісіктерді зерттегенде оларды зиянсыз (фиброма, миксома, миома, неврома және т.б.) және зияндыларға (саркома, карцинома және т . б .) б ө л е д і .

1) Зиянсыз жаңадан шыққан ісіктер. Олар жергілікті орналасады да әдетте қоршаған мүшелер мен ткандерді басып алады да нәтижесінде осы мүшелер ауруларына сәйкес басқа патологиялық өзгерістер қабаттасады. Олардың анық көрінетін шеттері бар кей кездерде капсула болады, жеңіл бөлінеді. Невромдар әдетте қабырға арасында жүйкеде, иықтағы, жұтқыншақтағы шайнау бұлшық еттеріндегі, жүректегі жүйке жүйесінде орналасады. Линомдар май қыртыстарында орналасады. Олар жұмсақ немесе тығыз болуы мүмкін, некроз және ақ балшықтың қабаты болады.

2) Зиянды жаңадан шыққан ісіктер. Оларда анық көрінетін шеттері жоқ, ісік қоршаған ткандерге кіре өседі де метастаза құрайды. Саркомалар дәнекерлеуші ткан бар барлық жерлерде шығады. Олар әр түрлі түйін түрінде беті ақ болады. Карциномдар өкпеде, асқазанда, ішекте, сірі және кілегей қабықтардан табылады .

Санитариялық бағалау. Зиянды, сондай-ақ зиянсыз көптеген жаңадан шыққан ісіктері бар мүшелер мен ұшаның бөлшектерін утильдейді. Жарақатталмаған ұша бөлшектерін қайнатуға жібереді, көлемді ұлғайған алып тастауға мүмкін емес жағдайда ұша мен мүшелерді утильдейді.

Бірлі-жарым зиянсыз ісіктер кездессе, жарақатталған жерлерін алып тастайды , ал ұша мен мүшелерді кедергісіз жібереді.

74. Зат алмасуында пайда болатын аурулар. Гирдемия - бұлшық ет арасында және дәнекер тканда сұйықтың жиналуымен анықталады. Сойылғаннан кейінгі диагностика. Ұша арықтаған, бұлшық еттер жансызданған, май қыртыстары жойылған, оның орнында суық-янтарь түсті ісік пайда болады. Бұлшық ет босаған, сулы жидек, сұр-қызыл түске боялған.

Санитариялық бағалау. Бұлшық етте ісік болған жағдайда ұша мен ішкі мүшелерді утильдейді.

75. Ауыл шаруашылық жануарлар төлдерінің және құстардың беломышечная ауруы - ауру зат алмасуының бұзылуымен, бұлшық ет тканінің морфологиялық өзгерістермен сипатталады .

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Жүрек және сүйек бұлшық еттері бос, сұр-сары немесе ақшылдау түсті, азғын-жансызданған өзгерістері болады. Жүрек

бұлшық еті теңбілді қанталаған. Мойынның және қарынның терісі астында сірі-кілегейлі фильтраты бар ісікті белгілейді. Лимфа түйіндері сулы.

Санитариялық бағалау. Бұлшық етте азғындаған өзгерістер (ісік, түссіздік, босағандық) анықталған жағдайда ұша мен ішкі мүшелерді утилдейді. Бұлшық етте нашар байқалатын өзгерістер немесе мүшелерде және бұлшық ет бөлшектерінде патологиялық өзгерістер байқалған жағдайда, сальмонеллезге бактериологиялық зерттеуден кейін ет бағалауды іске асырады. Сальмонеллез болмаса ұша мен жарақатталмаған мүшелерді қайнатылған немесе қайнатылып-кептірілген шұжықтарға қайнатады, ал жарақатталған мүшелерді утилдейді.

76. Уремия - несеп мүшелерінің жұмысы бұзылып, тканьдерде несептің қуамды бөлшектер жиналуымен сипатталатын үй жануарларының ауруы.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Тер астындағы дәнекер болатын ткань несеп иісі шығатын сұйықпен сіңірілген, қанталаған. Ұшада, ішкі мүшелерде ет салқын кезде білінбейтін, бірақ қайнатқанда несептің, аммиактың иісі болады.

Санитариялық бағалау. Ұша мен союдан алынған басқа өнімдерін утилдейді.

77. Сары ауру - патологиялық жағдай. Әр түрлі аурулардан пайда болған қан өт пигментіне асып-толған нәтижеде тканьдер сары түске боялғанымен с и п а т т а л а д ы .

Майлы тканің боялуы каротин қабаттану нәтижесінде (азықтан болған сары түс), сондай-ақ кәрі малдарда (жасына қарай болған сары ауру) пайда болуы м ү м к і н .

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Май, сірі қабаттар, фасциялар, ал кей жағыдайларда бұлшық ет те сары немесе сары-жасыл түске боялған. Лимфа түйіндері кесімде сары түсті, ал басқанда лимфа сары-жасыл немесе қызғылт с а р ы т ү с т і б о л а д ы .

Санитариялық бағалау. Сары түс 2 күн арасында кетпейтін болса ұша мен ішкі мүшелерді утилдейді. Сары түс кеткен жағдайда санитарлық бағаны бактериологиялық зерттеу нәтижесіне қарап қояды. Азық және жасына қарай болған сары ауруға ұшыраған етті кедергісіз жібереді.

78. І р і н д і қ а б ы н у л а р .

Олар жануардың организміне микробтар енген кезде пайда болады. Нәтижеде жергілікті іскен ошақтан микроб қанға кіргенде, жүйкелі - дистрофиялық процестермен бірге өтетін абсцесс, эмпием, фурункул, карбункул шамалы ірің ошақтары, ірің немесе сепсис жаралары пайда болады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Абсцесс болғанда іріңге толған диаметрі бидайдың дәнінен 15-20см-ға дейін жабық қуыс. Абсцесті қоршаған тканьдер (кабық) қара-қызыл түсті. Бетін басқанда флюктуация және тканьдердің айтарлықтай ширығуы анықталады. Тканьдерде және лимфа түйіндерінде

өзгерістер болмаған жағдайда бірлі-жарым абсцесс ірің процессі жергілікті және етте ұсақ флора жоқ екенін көрсетеді.

Флегмон ауруында некрозға ынталы тканьдер арасында ірің жиналуымен ірің ісік байқалады, ол дәнекерлі болып тұратын тканнің мөлшері көп тканьдерде және мүшелерде кездеседі.

Флегмонаның орны іседі, қамыр тәрізді консистенциялы және көкшіл-қызыл түсті болады. Басқанда флюктуация байқалады. Ашқанда бұлдыр, ірің сұйық ағады. Аймақтық лимфа түйіндері үлкейген, қызарған. Абсцеспен салыстырғанда бұл процесс қатерлілеу, ірің туғызғыш бактериялар қоршаған тканьдерге және қанға тез кіруі мүмкін.

Эмпием ауруында кәдімгі жабық қуыста (плевралды, перикарды, қарындағы, сүйектегі) іріңнің жиналуы байқалады. Жабық қуыста ірің жиналады, қабырғалары ісінеді, күнгірттенеді, қанталайды, олардың үстінде шұбар-ала қанталанған және эрозия болады, кей кезде жік жабысқан жер болады. Регионалдық лимфа түйіндері үлкейген, қанталаған, кей кезде ірің болады.

Шіріген микрофлора болып көрінеді, іріңді жаралар. Жараның жазыла бастау кезінде іріңнің астында түйіршіктелгені көрінеді.

Сепсиста шіріген микрофлора қанға тарайды. Сепсистің үш формасы болады: пиемия (сепсис метастаздармен): бактериялар қан жолдарымен өкпеге және басқа мүшелеріне тарайды, ондай жағдай ірі қара малда кездеседі.

Септицемия (бірінші ошақта шірік бактериялар үзбей қанға сіңеді), - ондай жағдай жылқыларда байқалады;

септикопиемия (аралас түрі), шошқаларда кездеседі (қатты қанталау, ішкі мүшелердің абсцессі). Көк бауыр үлкейген бауырда және бүйректерде азғындаған жансыздаған ошақтар болады.

Санитариялық бағалау. Жайылған флегмон, көлемді жансыздану байқалғанда, мүшелерде тканьдерде, лимфа түйіндерде абсцесс болса, мүшелерді утилдейді. Ішкі мүшелерде көптеген абсцесс байқалса, жарақатталған мүшелерді утилдейді, ал ұшаның бағалауын бактериологиялық зерттеудің нәтижесіне қарап жүргізеді. Бірлі-жарлы абсцесс және шамалы ірің жаралы болса, және қоршаған тканьдер мен лимфа түйіндеріде патологиялық өзгерістер болмаған жағдайда жарақатталған мүшелер жарамсыз деп табылады, ал етін бактериологиялық зерттеуге жібереді. Шамалы жарақатталған жансыз бөлешектерді және оларды қоршаған тканьдерді утилдейді, ал ұшаны бактериологиялық зерттеуге жібереді. Кең көлемде жарақатталған тканьдерді немесе мүшелерді және организм уланғанда, ұша мен мүшелерді утилдейді.

79. Жарақаттар (жаңадан пайда болған жарақаттар).

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Жаңадан пайда болған жарақаттар қанталайды, қанның тығыз ұйылғанымен, қоршаған тканьдерде қан сіңуімен

анықталады. Жарақатталған жер ісіген, қызыл түсті болады. Үш және одан да көп күндер арасында қанның ұйылғаны тығызданады, қасындағы тканьдер ісіген, қан сіңген, лимфа түйіндері, ісіген. Шамалы уақыттан кейін қан ұйылған жерде дәнекер болатын ткань өседі.

Санитариялық бағалау. Жаңадан пайда болған жаралар болса, сүйек сынған, қан ұйылған, қоршаған тканьдерде және лимфа түйіндерінде ісік болмаған жағдайда, қан сіңген тканьдерді алып тастайды, ал ұша мен ішкі мүшелерді кедергісіз жібереді.

8 0 . К ү й і к .

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Шамалы күйік болған жағдайда орынды өзгерістер байқалады (тер астындағы жасұнықтың ісігі, сірі экссудаты болады). Кең жайылған күйік болған жағдайда (терінің 18%-на дейін) жергілікті лимфа түйіндері ісіген, өкпе мен бауыр қызарған, бүйректердің қапшығының астында қан ұйылған болады. Кең жайылған күйік жерінде бұлшық еттер босаған сұр-қызғылт түсті болады. Жергілікті лимфа түйіндері ісіген, үлкейген болады. Жүрек пен өкпелер қанталаған, бауыр үлкейген, босаған, көк бауыр қара-шиелі түсті, бүйректер қанталаған болады. Кей кездерде мүшелерде және тканьдерде плеврит, перитонит және тағы да басқа морфологиялық өзгерістер болады.

Санитариялық бағалау. Кең жайылған күйік болған жағдайда жарақатталған ұшаның бөлшектерін алып тастайды және утилдейді. Ұшаның жарақатталмаған бөлшектерінің санитарлық бағалауын бактериологиялық зерттеулердің нәтижесіне қарап өткізеді. Ішкі мүшелерді утилдейді. Шамалы күйік болған жағдайда жарақатталған орындарын алып тастайды, ал ұша мен ішкі мүшелерді кедергісіз жібереді.

81. Жануарлардың улануы. Уланған жануарларды сойғанда еттің сапасы, оның азықтық құндылығы төмендейді, азықта удың кішкентай мөлшері байқалған жағдайда, ол адамның организіміне зиянды әсер етуі мүмкін. Уланған жағдайда еттің ішінде микрофлоралар, сальмонелдар көбейіп өсе бастайды.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Улы заттардың түріне байланысты, олардың мөлшері және организм уланған уақытына, ұзақтығына, аурудың түріне, амалсыз союдың уақытына және т.б. жануарлар организімінде әр түрлі процесстар өтеді. Ұша нашар қанталаған, лимфа түйіндері ісіген, үлкейген, қызарған, қанталаған және жансызданған орындары бар, күлгін-түсті болады. Көп жағдайларда ішкі мүшелері қанталаған және қызарған (бауыр, бүйректер, өкпелер). Бауыр үлкейген, босаған қара-қоңыр түсті. Өт қабы қанталаған. Өте қатты уланған жағдайда өкпелер ісіген ателектаза ошақтары кездеседі. Бүйректер босаған, қабатты және миль қыртыстары арасында шекара жойылған. Кілегей және сірі қабықтарында ісік процестері, қанталау, жансыздану және қотырлану

ж ү р у і

м ү м к і н .

Санитариялық бағалау. Ет пен ет өнімдерінде мынадай улы зат қалдықтары болған кезде тамаққа пайдалануға рұқсат етілмейді (мөлшер көлеміне қарамастан): сары фосфор, пропазин, гептахлор, дихлоральмочевина, полихлоркамфен, альдрин, ТМТД, ДДВФ, цинебаны, дикрезил, байгон, метафос, хлорофос, тиофоса, карбофос, құрамында сынабы бар пестицидтар, мышьяк кіретін препараттар және гербицидтер.

Етте рұқсат етілген санынан төрт есе көп болса немесе химикаттардың қалдығын анықтайтын арнайы тәсілдердің сезімдігінен төрт есе көп болса, ет малға құрғақ азық өңделуге жіберіледі.

Бұлшық еттің тканінде улы зат қалдықтары бекітілген нормадан аспаса етін қайнатады, ішкі мүшелерді, желінді және мыйын утильдейді. Жануарлар фтордың препараттармен, цинк пен мыстың тұздарымен, хлорды натрий мен калиймен, қышқылдар мен сілтімен, газды заттармен (аммиак, ащы күкірт ангидрид, тұнықтырғыш газ, хлор және т.б.), мочевиінамен алкалоидтармен, улы және өңез саңырауқұлақтармен, сапонин кіретін өсімдіктермен, эфир майларымен, шайыр мен фотодинамикалы нәрселер немесе ішек-қарын жолдарын жаралайтын заттармен (купол, молочай), сондай-ақ сарғалдақ тұқымдастары, вехпен уланған ет және сойыстың басқа өнімдері бактериологиялық, қажет болса физико-химиялық зерттеуден және басқа иістерді анықтау үшін қажетті сынауға алынғаннан кейін бағаланады.

82. Нитрат пен нитраттармен улану.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Қанның ашық қызылдан қара-қоңыр түске боялуы белгісі өктем болады. Кілегей кеңірдек және кеңірдек тарамы қара-қоңыр түспен қанталайды, осыдан қанмен көпірген сұйықтың жиналуы пайда болады. Өкпелер ісіген, жүрек үлкейген эпикард пен эндокардтың асты қанталайды. Асқазан астының клегей қабығы қызарған, некроз ошақтары болады және қанталайды. Тыртықтың қабырғасында кең жайылған инфильтраттар болады. Бұлшық ет ашық-қызыл болады.

Санитариялық бағалау. Уланған жануарларды союға клиникалық жазылудан 72 сағат өткеннен кейін рұқсат етіледі. Амалсыз сойылған малдардың еті нитритпен нитрат мөлшерінің қалдығы анықталуымен бірге бактериологиялық және биохимиялық зерттеуге жатады. Бактериологиялық зерттеу жағымсыз нәтиже берген және 100 мг/кг нитраттың немесе 10 мг/кг нитриттің мөлшері табылған жағдайда ұшаны қайнатады. Нитрат пен нитриттің мөлшері көп болса етті 5-рет сау малдардың етімен араластырып қайнатылған шұжықтар дайындауға жібереді, ал осы шараны орындауға мүмкіндік болмаса етті утильдейді.

83. Малдардың радиациямен зақымдануы. Радиоактивтік заттармен зақымданған жерлерде малдар үш түрлі саулелі зақымдану қабылдауы мүмкін:

1) сыртқы гамма- облучениясы, дозасына байланысты әр түрлі дәрежедегі с ә у л е л і а у р у л а р ;

2) жеңіл бетта сәулесінің әсері - сәулелер теріні жарақаттайды;

3) азықпен, сумен, ауамен организмнің ішіне реактивтік заттардың кіруінің нәтижесі - ішкі сәулеге түсуі.

Ішкі және сыртқы сәулелер зардабы бірдей болуы мүмкін, тағы да комбинациялық жануарларды зақымдау, қашан сәулелерге күйіктер қосылады, жарақат және т.б.

84. Сәуле ауруы. Зақымдану дәрежесіне қарай жеңіл түрі 150-250 Р дозада іштей зақымданғанда, орташа 250-400 Р доза, ауыр түрі 400-750 Р және өте ауыр түрі 750 Р доза алғанда.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Жасырылған мезгілде қанталағаны байқалады бүкіл мүшелерде және тканьдерде, ашық жерлерінде қаптаған қанталауы байқалады. Лимфа түйіндері ісіген. Сүйектің майы табиғи емес. Көк бауыр босап атрофияға ұшырайды, пулпа қанталаған Өкпенің үлкею қанталауы байқалады, геморрагиялық пневмония.

Бауырда дегенеративтік-жансызданған өзгерістер байқалады, кей кезде майлы дистрофия және жансызданған ошақтар болады. Бүйрек қанталанған. Тері асты клетчаткаларында нүктелі және жайылған қанталауы, жарақатталған жерлерде - үлкен қан тамырлардағы ісік.

Аурудан жазылған мезгілде (тәуір болғанда) әр түрлі мөлшерлерде және тканьдарда қанталаған іздері табылады, ашық дақ, түсті дақтар (гемосидерин жиналған). Ал жансызданған жерлерде - жарақаттар жазылуы процестері көрінеді.

Санитариялық бағалау. Орта және ауыр дәрежеде радиоактивті заттармен зақымданған, сәулелі аурулардың патологоанатомиялық өзгерісі бар кезде сойылған малдардың еттерін лажсыз сойылған мал еттеріндей бағалайды, міндетті түрде бактериологиялық және радиометриялық зерттеулер жүргізеді. Ішкі және жеңіл облучения алған малдардың ұшаларымен одан алынған өнімдерге радиометрия жүргізеді. Радиометрияның қорытындысы бойынша, егерде оларда патологиялық өзгерістер болмаса 2 топқа бөледі:

1) тамақ өнімдері радиоактивті заттармен зақымданғанда концентрациясы нормадан аспаса кедергісіз жіберіледі;

2) нормадан асып кетсе дезактивацияға (етті сүйектен бөліп алу, қайнату, тұздау және ұзақ уақыт мұздату) қайталап радиометрия жүргізеді.

85. Нормаға сай емес ет. Өзіне тән иісімен дәмі жоқ ет. Малдың рационына сояр алдында қызылша, репа, брюква және т.б. кірсе етке солардың бөтен дәмі сіңуі мүмкін немесе ащы жусан балық және олардың қалдықтары, бұзылған жемдер. Қайнатқан кезде иіс үдей түседі. Жынысты жетілген, піштірілмеген

немесе сояр алдында ғана піштірілген еркек малдарда жағымсыз иіс болады; ешкілерде терінің иісі; хряктарда - зәрдің, бұқаларда - чесноктың. Еттердегі жағымсыз иіспен дәм әр түрлі патологиялық құбылыстар кезінде болуы мүмкін (флегмонада, перикардитта, нефритта) және иісті препараттарды қолданғанда, немесе еттерді иісті заттардың қасында сақтағанда (нефтепродуктолар, химиялық заттар) .

Санитариялық бағалау. Етте балықтың иісі болса, 48 сағат өткенше кетпейтін, зәрдің, дәрі дармектердің және басқа заттардың иістері, етке тән емес, қайнатқанда кетпейтін болса, ұшаны және ішкі мүшелерді - утилдейді.

1) Етке тән емес түс (липохроматоз). Ет майларының түсінің сарғайуы. Қою-сары түс кәрі малдардың етіне тән (әсіресе жылқылар мен ірі қара малда), физиологиялық нормаға сәйкес келеді. Сонымен қатар, қою-сары майдың түсі каротинға бай өсімдіктермен қоректенгенде байқалады, және жазғы жайлау кезінде. Бұл кезде қою-сары майдың түсі еттің сапасына әсер етпейді. Сары-аурумен зақымданған малдардың майдан басқа етте де тканьдерде шұбар дақтар биллирубин және билливердин пайда болады, патологиялық процесті дәлелдейді .

Санитариялық бағалау. Ұша және мал союдан алынған өнімдер жасына қарай және азықтық түсіне қарай сары болып, басқа патологиялық өзгерістері болмаса еш бір шек қойылмай-ақ жіберіледі. Екі тәулік бойы кетпейтін, азықтық емес табиғи емес сары түске бояулы тканьдары бар ұша мен ішкі мүшелер жойылады.

2) Күрең түс (Лиладель) ірі және ұсақ малдың тканьдерінде меланин пигментінің қабаттануынан пайда болады. Меланин пигменті көбіне бауырда, өкпеде, лимфа түйіндерде және тер асты клетчаткаларында қабаттанады.

Меланоз жұққан бөлек мүшелерді жойып, ұшаны еш бір шек қойылмай-ақ жібереді.

86. Құрамында бөгде денелер бар ет - қойдың дерматоид сары суы (селеу тұқымы бұлшық еттерде ақ балшық тұздары).

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Қойдың тер асты клетчаткасында іріндеген немесе капсуламен қоршалған селеу тікенктері көп болады. Зақымданған бұлшық еттер ісіген, қанталаған, лимфа түйіндері үлкейген және селеу бөлшектерінен тұрады. Жүрек бұлшық еті ісіген, қанталаған, бауыр үлкейген, босаған, шие-қызыл түсті, кей кездерінде іріндеген болады.

Санитариялық бағалау. Ақ балшықтың қыртысы бар және құрамында бөгде денелері бар мүшелерді және бұлшық еттің бөлек бөлшектерін утилдейді. Капсуламен қоршалған дерматоид селеулерді алып тастайды, ұша мен мүшелерді кедергісіз жібереді. Селеу тікенектерімен қатты жарақатталған ішінде абсцесс немесе басқа ісік өзгерістері болса қойлардың ұшасын утилдейді.

87. Арықтаған жүдеген жануарлардың еті.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Арықтағанда ұшаның семізділігі жойылады, майлы тканның ізі немесе оның жоқтығы бұлшық еттердің азғындағаны байқалады, бұлшық еттер семіп қалады, бұл жағдай қандайда бір ауруларға байланысты болмауы мүмкін. Патологиялық өзгерістер бұлшық ете, мүшелерде жоқ. Өте арықтаған еттерде сальмонеллдар болуы мүмкін.

Санитариялық бағалау. Бұлшық ете және май жиналған орындарда жалқаяк жыйналса, арықтау себебіне байланысты емес немесе бұлшық еттер семіп не азғындап қалса және бездер ісінген жағдайларда ұша және ішкі органдар жарамсыз деп есептеледі.

Аруға жақын еттер бактериологиялық сараптаудан өткеннен кейін бағаланады.

88. Союға жетілмеген бұзау, қозы, торай еттері. 14 күндік жас мал еттері дәмсіз тағамға пайдаланғанда ас-қорыту мүшелерінің жұмыс қызметін бұзуы мүмкін.

Сойылғаннан кейінгі диагностика. Бұлшық еттерінің түсі бозғылт, босаң, сулы, жетілмеген, әсіресе сауырынмен, сан еттері, бүйрегі жетілмеген, кесіндісі айқын көгілдір.

Санитариялық бағалау. Жетілмеген жас малдың еті утилденеді.

12. Лажсыз сойылған малдардың етін және органдарын ветеринариялық-санитариялық сараптау

89. Ветеринар маманның тәжірибесінде ет ауру малдан немесе жанталасып өлген малдардан алынғанын анықтау жағдайлары кездесіп отырады.

Ауырып не жанталасып сойылған малмен сау малдың етін, органдарын сараптау және лабораториялық әдістермен ажыратуға болады.

Егерде ветеринариялық-сараптау, бактериологиялық және физика-химиялық тексеру нәтижесінде лажсыздан сойылған малдың еті жарамды деп танылса, оны пісіруге не ет нанын немесе консерві дайындауға пайдаланылады. Бұндай еттерді және сойылымның басқа өнімдерін алдын ала залалсыздандырусыз қоғамдық тамақтандыру орындарына /ресторан дәмхана т.б./ шикі түрінде жіберуге рұқсат етілмейді.

Органолептикалық әдіс. Өлген, ауру не жанталасып сойылған малдың етін анықтауда мынандай ерекшеліктерге көңіл аудару керек болады: бауыздау орны, еттегі қан тамырларындағы ұйыған қан, іркілген қан көлемі және бездердегі өзгерістер.

Бауыздалған жердің жағдайы. Арнайы ауырмай бауыздалған малдардың бауыздалу орны тегіс емес, қан көп мөлшерде сіңген болады, басқа арам

бауыздалған немесе жанталасып өлген малдардың бауыздалу орны тегіс, қан мөлшері басқа бұлшық еттердікіндей болады. Әйткенменде бауыздалған орынды жақсылап тазалап, немесе шауып тастаса бұл белгілер білінбей қалу салдарынан ескерілмейді.

Ұшаның қансыздану дәрежесі. Қансыздану дәрежесін әр түрлі әдіспен анықтайды:

1 - әдіс жай көзбен қанның үлкен және кіші қан тамырларында және сірі қабықтың астымен бұлшық еттердегі қалдықтарының мөлшерімен анықтайды;

2 - әдіс кесінділер алып микроскоппен қарайды;

3 - әдіс гемоглобинді-пероксидазалық сынамасын қояды.

Төрт түрлі қансыздану сатылары болады: жақсы, қанағаттанарлық, нашар және өте нашар.

Жақсы қансызданғанда бұлшық еттерде және қан тамырларында қан болмайды, ішкі қабықтардағы қан тамырлары көрінбейді, демек ұша сау малдан алынған.

Қанағаттанарлық қансыздануда қан тамырларында азғана ұйыған қан, бұлшық еттерде қан жоқ немесе сәл басқанда қан шығуы мүмкін. Ішкі қабықтарда қан тамырлары нашар көрініп тұрады.

Нашар қансыздануда бұлшық еттерді кескен кезде бөлшек көлемді ұйыған қан болады. Қан тамырларында қалған қан кездеседі; ішкі қабықтарда кішкене қан тамырлары көрінеді; бұлшық етті кескен жерде басып қарағанда қара қан түйіршіктері көрінеді. Ауру малдардың ұшалары нашар қансызданады.

Өте нашар қансыздану ірі және ұсақ қан тамырлары қанға толы; ішкі қабықтарда қан көрінеді, ішкі қабықтардың түсі қызыл-көк; қан тамшылары ағып тұрады. Жанталасуда не ауыр патологиялық жағдайда сойылған малдардың ұшасы нашар қансызданады.

Ағзаның қансыздануы. Ауру малдардың қаны қан тамырларында тұнып, кейін қан тамырларының жұқару салдарынан етке өтіп, қоршаған тканьдарды қызыл-көк түске бояйды. Қандану өлекседі, ауру малдардың ұшаларында және жанталасу кезінде сойылған малдарда кездеседі. Қандану малдың бауыздау алдында қай жағында жатқанын анықтайды. Сол себепті ұшаны аударыстырып қарау керек.

Лимфа бездеріндегі өзгерістер. Адал сойылған не дер кезінде бұтарланған малдардың лимфа бездерінің кесіндісі солғын не күлгін сары болып көрінеді. Сойылған мал ауру не жанталасу кезінде сойылса лимфа бездері күңгірт-қызыл болып көрінеді. Бұның себебі лимфа бездерінің ұсақ қан тамырларында ұйыған қан болуы, бездердің синустарына еніп қызыл түске бояйды. Ауру малдардың организміндегі қышқылдану процестерінің нашар жүруіне байланысты көмір қышқылы пайда болып, ол ағзаны көгілдір түске бояйды.

Аурудың түрлеріне байланысты лимфа бездеріндегі патологиялық өзгерістер әртүрлі болуы мүмкін /сему, ұлғаю, қан ену, ісіну, қан құйылу т.б./. Егерде мал ауру не жанталасу кезінде сойылған деген күдік болса, міндетті түрде бактериологиялық тексеру мен қатар физико-химиялық тексеру жүргізу қажет; Рн анықтайды, пероксидаза реакциясын қояды, ірі қараның етіне формол пробасын қояды.

13. Әртүрлі жұқпалы және басқа ауруларда құс еттерін және ішкі органдарын санитариялық бағалау

90. Туберкулез. Ішкі органдар зақымданса және ұша арық болса утилденеді. Егерде кейбір органдар зақымданса, бірақ ұшаның қондылығы жақсы болса, ішкі органдар утилделінеді, ал ұшаны пісіріп шығарады. Туберкулинге оң нәтиже берген құстың ұшалары, туберкулезге шалдыққаны болмаса пісіріп шығарады немесе консерві жасауға жіберіледі. Түбіті мен қауырсыны залалсызданады.

91. Сальмонеллез. Ішкі органдары утилге жіберіледі, ұшасы пісіріледі не консерві жасауға жіберіледі.

92. Орнитоз. /Пситтаккоз/ Ішкі органдары утилденеді, ұшалары пісіріледі. Түбіті мен қауырсыны жойылады.

93. Пуллороз-тиф. Кеуде асқазан қуыстарында қан болса не перитонит болса ұша ішкі органдармен бірге утилденеді. Егерде етінде өзгерістер болмаса тек қана зақымданған органдарды утилдейді, ал ұшасы пісіріледі не консерві жасауға жіберіледі.

94. Листерия. Басы және зақымдалған органдары утилденеді, ұшалары және сау органдары пісіріледі. Түбіті мен қауырсыны жойылады.

95. Колибактериоз. Ұшаларында және ішкі органдарында патологоанатомиялық өзгерістер болса утилденеді /перикардит, перигепатит, аэросаккулит, перитонит/. Егерде өзгерістер тек қана ішкі органдарында болса олар утилденеді, ұшалары пісіріледі не консерв жасауға жіберіледі.

96. Стафилакоккоз. Зақымдану ұлғайып кетсе /органдарында патологоанатомиялық өзгерістер, буындарында абсцесс/ ұшалары мен ішкі органдары утилденеді. Тек қана буыны зақымданса ол утилденеді, ал ұшалары пісіріліп шығарылады.

97. Стрептококкоз. Ұшалары мен ішкі органдары утилденеді.

98. Ботулизм. Ұшалары, ішкі органдары, түбіті және қауырсындары жойылады.

99. Рожа. Ұшалары мен ішкі органдарында патологоанатомиялық өзгерістер болса утилденеді. Бұлшық еттерінде өзгерістер болмаса ішкі органдары утилденеді, ұшалары пісіріледі.

100. Пастереллез. Ұшалары пісіріледі, қуырылады не консерві жасауға жіберіледі. Түбіті мен қауырсыны залалсыздандырылады.

101. Некробактериоз /инфекциялық синусит/. Септикалық өзгерістер болса ішкі органдары ұшасымен утилденеді. Тек қана басы мен мойны зақымданса оларды утилдеп, ұшалары шексіз шығарылады.

102. Грипп. Перитонит, көгеру, дегенеративті өзгерістер болмаса органдары және ұшаның бөліктері утилденіп; өзгерістер жоқ болған жағдайда ұшалары мен ішкі органдары пісіріліп немесе ұшалары консерві жасауға жіберіледі.

103. Жұқпалы бронхит. Жұқпалы ларинготрахеит.

Зақымданған ішкі органдары мен ұшаның бөлшегі утилденіп, өзгерістер жоқ болса ұшалары мен органдары пісіріледі немесе ұшалары консервіге жіберіледі. Түбіті мен қауырсыны залалсыздандырылады.

104. Лейкоз, Марек ауруы, Ісіктер. Ұлғайған процестер болып не тері мен бұлшық еттер зақымданса, не еті арық, сарғыш тартса зақымданған көлеміне қарамастан ұшалары және ішкі органдары утилденеді. Бұлшық еттерде анемия, сарғаю не патологоанатомиялық өзгерістер болмаса немесе ішкі органдарда зақымдану аз болса оларды утилдеп, ал ұшаларды пісіріп не консерві дайындайды. Марек ауруында түбіті мен қауырсыны залалсыздандырылады.

105. Ньюкасл ауруы. Ұшалары мен ішкі органдары утилденеді. Ауруға шалдыққаны күдікті бірақ патологиялық өзгерістері жоқ болса ұшаларын және жарамды ішкі органдарын пісіреді. Түбіті мен қауырсынын жояды.

106. Оспа. Жайылып кеткен процестерде ұшалары ішкі органдарымен бірге утилденеді. Тек қана басы зақымданса оны утилдеп, ұшалары мен органдарын пісіреді не консерві дайындауға жібереді.

107. Спирохетоз. Арық не ішкі органдарында патологиялық өзгерістер болса ұшасы ішкі органдарымен утилденеді.

108. Микоплазмоз. Ауа қуысы қалталарында фибринді өзгерістер болса ұшаларын утилдейді. Ондай өзгерістер болмаса басы мен ішкі органдары утилденіп, ұшалары пісіріледі.

109. Авитаминоздар. Ұшалары мен ішкі органдары арық болса утилге жіберіледі.

110. Перитонит. Диффузды перитонит болып ішкі органдар зақымданса, кеуде асқазан қуысында серозды фибринді не іріңді сарысу болса, ұшалары мен ішкі органдары утилденеді. Ішкі органдарда, плеврада, көк еттердің сероз қабықтарында шамалы қабыну болған кезде зақымданған органдар утилденіп, ұшалары пісіріледі, қуырылады немесе консерві дайындалады.

111. Энтерогепатит. Зақымданған органдары /бауыр, қарын, зоб/ утилденеді, ал ұшалары шектеусіз пайдаланылады.

112. Жарақат. Іріңді ісік. Ұшаларда жарақаттану салдарынан болған іріңді ісік , патологиялық өзгерістер болған мүшелері, ал зақымдану үлкен болса ұшалар ішкі органдармен бірге утиленеді. Зақымдану көлемі азғантай болса тазартқаннан кейін ұшаның бөліктерін консерві дайындауға жіберіледі не п і с і р і л е д і .

Болымсыз жарақат және азғана қанданған болса, бірақ қабыну процестері болмаған жағдайда, қанданған не ісінген бөліктері утиленіп, ұшаның қалған бөлшектері шексіз өндірістік өңдеуге жіберіледі.

113. Парша. Басы мен мойынын утилге жіберіп, ұшасын шексіз пайдалануға жіберіледі.

114. Аяқ қотыры. Аяқтың қауырсынбаған бөлігін утилге жіберіп, ұшасын және ішкі органдарын кедергісіз пайдалануға жіберіледі.

115. Арықтау. Бұлшық еттерде май орындарында жалқаяқ пайда болып, олар семіп және құрғақ болса /сүйектері шығып тұрса/, сонымен қатар еттері боз немесе көкшіл тартса ұшасын ішкі органдарымен қоса утилдейді.

116. Бөгде иістер. Тауық етіне тән емес дәрі-дәрмектердің не басқа заттардың иісі болса ұшасы және ішкі органдары утилге жіберіледі.

14. Әртүрлі ауруларға шалдыққан қояндардың еттерін ветеринариялық-санитариялық бағалау

117. Миксоматоз - үй қояндары мен дала қояндарының тез таралатын жұқпалы ауруы, денелерінде ісік пайда болады /миксом/. Ауру қоздырғышы - вирус, физикалық және химиялық әрекеттерге өте төзімді. Тоңазытылған еттерде 2 жылдан астам, кептірілген терілерде 10 айға дейін сақталады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау. Жалқыаяқты ісіктер әр түрлі мүшелерінде және жалқыаяқты сарысу ұша бетінде, тері асты клетчаткаларында байқалады. Лимфа түйіндерінде қан көбейіп, үлкейеді. Көк бауыры үлкейген, қан жиналған, өкпесі ісініп, қан құйылған.

Санитариялық бағалау. Ұшалары, ішкі органдары және терісі жойылады. Орын жайын, арнайы киімін, құрал-жабдықтарын залалсыздандырылады.

118. Қояндардың вирустық геморрагиялық ауруы - тез өтетін, қояндардың жұқпалы ауруы, ішкі органдарында, әсіресе өкпемен бауырында геморрагиялық бейімділігіменен сипаталынады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ас қорыту, тыныс алу органдарында және бауырда, көк бауырда, бүйректе, жүректе нүктелі сызықты қан құйылуы байқалады. Өкпесі ісініп, қызыл-қошқыл түсті дақтармен, кесіндісінде ұйытылмаған қан күңгірт түсті болады. Бауыры үлкейген, босаң, сары-қоңыр түсті, ұйымаған қаны көп. Лимфа түйіндері ұлпалы, күлгірт түсті.

Санитариялық бағалау. Ұшасын, ішкі органдарын және терісін утилге жібереді.

119. Туляремия - кеміргіштердің жұқпалы ауруы, дала қояндары мен үй қояндары кіреді. Паринхиматозды органдарында көптеген өлі ісік түйіршіктері пайда болып, лимфа түйнектері үлкейеді.

Аурудың қоздырғышы - кішкентай грамтеріс таяқшасы, жұқа капсуламен қоршалған.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Лимфа түйіндері 10-15 есе үлкейген, төмпешікті, шамадан тыс бөлінген жұмсақ аймақтармен, кішкентай ақ некроздық аймақтармен байқалады. Плеврасы, қарыны жуандаған, бұдырлы, іріңді-фибринді қабықпен қапталған.

Өкпесінде, көк бауырында бауырда некрозды ошақтар, майлы - кілегейлі түрде болып келеді. Көк бауыр 2-3 есе ұлғайып, күңгірт түсті, кейбірде тері асты іріңдейді.

Санитариялық бағалау: Ұшасын, ішкі органдарын және терісін залалсыздандырады.

120. Стрептококколы септицемия. Жұқпалы ауру, қанды - серозды экссудаттың пайда болуымен сипатталады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ұшаның мойын облысында, төс және т.б. дене мүшелерінде жалқыаяқты ісіктермен, қанды - серозды экссудаттың жүрек қабығында, төс және асқазан қуысында жиналуы байқалады. Өкпе домбығып, көк бауыр ұлғайған, ішекте геморрагиялық қабынған учаскелері көрінеді.

Санитариялық бағалау: Ұшасын, ішкі органдарын және терісін утилденеді.

121. Стафилококкоз - жұқпалы ауру, тканьдар мен органдарда әр түрлі іріңді қабыну процесстерімен сипатталады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Әртүрлі қабықты ірің бас, қабырға, арқа тері асты клеткаларында, үлкендігі бұршақпен алма көлеміндей кездеседі. Стафиллококты желінсау кезінде желіннің қатаюы мен ұлғаюы байқалады, кесіндісінде іріңді ошақтар, сондай-ақ бауырда, көк бауырда, өкпеде, бүйректе болады.

Стафилококты пододерматит кезінде геморрагиялық қабыну тері асты клетчаткасында және сирақ бұлшық етінде болады.

Санитариялық бағалау: Стафилококты маститта ұшасын, терісін және ішкі органдарын утилдейді.

Ал стафилококты пододерматитте белгілі жерде зақымданған бөлшектері, ішкі органдары утилденеді, ұшасын пісіреді.

122. Туберкулез - созылмалы жұқпалы ауру, көкіректік және ішектік түрде өтіп, әртүрлі органдарда бұдырмақтар - туберкулалар пайда болады сөйтіп тканьдерді ірітіп - шірітетін инфекциялық ауру. Ұй қояндарында сирек кездеседі.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ұшасы арық. Көкіректік формасында өкпесінде туберкулезді түйіршіктер ақ-сұр түсті, үлкендігі түйіршіктен бұршақ көлеміндей, бүйректе, диафрагмада және плеврада болады. Ішектік формада туберкулезді зақымданулар тоқ ішекте, бауырда, бүйректе, көкбауырда белгіленеді. Барлық түрінде аумақтық /орта кеуделік ж/е шарбылы/ лимфа түйіндері зақымданады.

Санитариялық бағалау: Ұшасын, ішкі органдарын, терісін утильдейді.

123. Псевдотуберкулез - жұқпалы үй қояны мен дала қоянының ауруы, көптеген миллиарды түйіндерінің пайда болуымен, ірімшік тәріздес сұр-сары түсті ішектің кілегей қабығында және сирек басқа ішкі органдарында кездесуімен сипатталады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ұшасы төменгі қондылық дәрежесінде. Бауыр, талақ, ішек кілегейі, ішкі лимфа түйнектері /сирек шапта/ көптеген миллиарды түйнектері ірімшік тәріздес болады.

Санитариялық бағалы: Псевдотуберкулезды ошақтар ұша бұлшық етінде т.б. органдарда кездескенде утильденеді, ал болмаған жағдайда пісіріледі.

124. Пастереллез - жұқпалы ауру, органдарының геморрагиялық ісінуі.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Аурудың қатаң не өте қатты өтуіне байланысты серозды-фибринді не іріңді плеврит, өкпенің крупозды қабынуы және өкпе, жүрек, бауыр, бүйрек және лимфа бездерінде нүкте не сызықшалы қан құйылу байқалады. Кеуде қуысында геморрагиялы сарысу жиналады. Аурудың созылмалы түрінде өкпеде іріңді не шіріген ошақтар, бауырда көптеген шіріген ошақтар, бүйрек топырақ тәріздес, ақ-боз түрлі ұсақ шіріген бөліктер.

Санитариялық бағалау. Ұшасы мен ішкі органдарында іріңді жара болса утильденеді. Ал іріңді жара болмаса ұша пісіріледі, ішкі органдар утильденеді.

125. Некробактериоз - созылмалы жұқпалы ауру, ішкі органдар, артқы аяқтар, кеуде не ауыз қуыстарында шіріген ошақтар пайда болады.

Сойылғаннан кейінгі диагностика: Баста, жақта, ауыз қуысында, бауырда, бүйректе, өкпеде, ішектерде шіріген фокустар, жаман иісті іріңді не ірімшік тәріздес ақ түсті массалар болады. Осы тәріздес өзгерістер лимфабездерінде және бұлшық еттерде кездеседі. Санитариялық бағалау. Осы процестер азғантай болса, зақымданған бөліктер утильденеді, ұшалары пісіріледі. Ал процестер ұлғайған түрде болса ұшасы ішкі органдарымен қоса утильденеді.

126. Салмонеллез - өте тез өтетін контагиозды ауру, асқазан жолында, бауырда дегенеративті өзгерістер, көк бауырдың үлкеюі байқалады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ащы ішектің қабықтары катаралды қабынады, тоқ ішектерде қызару, қанталау, жара, шіріген бөліктер пайда болады. Бауыр үлкейген, боз топырақ тәріздес, ұсақ, қаттырақ боз шіріген бөліктер, көк

бауыр ұлғайған, қара-қызыл түсті, қабығының астында шіріген бөліктер.

Санитариялық бағалау. Ұшасы пісіріледі, ішкі органдары утилденеді. Егерде дегенеративті өзгерістер болса ұшасы мен ішкі органдары утилденеді.

127. Ауески ауруы - өте тез өтетін жұқпалы ауру, орталық нерв жүйелері зақымданады, қышыма пайда болады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау. Ұшада жара, қан құйылу, қышынған орындарда тырналған геморрагиялық қабыну болады. Лимфа бездері үлкейген, ісінген. Талақ, бауыр, бүйректерде қан құйылған және көп қан болады.

Санитариялық бағалау. Ұшада ішкі органдарында дегенеративті өзгерістер болса утилденеді, егерде ондай өзгерістер болмаса ішкі органдар утилденеді, ұшасы пісіріледі.

128. Листерия. Адамның, үй қояндарының және басқа малдардың, нерв жүйесінің зақымдануымен және ішкі органдарда шіру өзгерістері болатын жұқпалы ауру.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Бауырда, талақта, бүйректе ақ не қоңыр түсті шіріген ошақтар. Бауыры сары түсті, босаң. Лимфа бездері үлкейген, кесіндісі қызғылт-боз түсті.

Санитариялық бағалау. Ұшасы пісіріледі, зақымданған органдары, басы, терісі утилденеді.

129. Токсоплазмоз - адамның, үй қояндарының және басқа малдардың / кемірушілер/, ішкі органдарында қабыну және шіріген процестер болатын паразитті ауру.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Катаралды өкпе қабынуы, бауырдың қабынуы, бүйректің түйнекті қабынуы. Өкпеде, бауырда, бүйректе шіріген ошақтар. Ұшада көрінетін өзгерістер байқалмайды.

Санитариялық бағалау. Ішкі органдары мен басын утилдейді, ұшасы пісіріледі.

130. Спирохетоз. Ұй қоянының жыныс бездерін зақымдайтын жұқпалы ауру. Ауру қоздырғышы - спирохета.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Жыныс бездерінің тері асты клеткаларында іркілденген ісіну. Ұлғайған процестерде ерінде және бастың әр орындарында некрозды бөліктермен жаралар пайда болады.

Санитариялық бағалау. Ұшаның зақымданған бөлшектері, органдары утилденеді, зақымданбағандары кедергісіз пайдалануға жіберіледі.

131. Цистицеркоз. Қоздырғышы цистид личинкасы.

Сойылғаннан кейінгі анықтау. Қарындағы көк ет сұйыққа толы іші ақ басты паразиттерге толы болады. Кейбірде цистицерктар бас, жүрек, ұша бұлшық еттерін зақымдайды.

Санитариялық бағалау. Ұшасы, органдары зақымдалғанда утилденеді.

Сойылғаннан кейінгі анықтау. Бауырмен ішекте көптеген ақ түсті түйірлер, ірімшік тәрізді, микроскоппен оцисті байқауға болады. Ұша қондылығы төменгі д ә р е ж е д е .

Санитариялық бағалау. Зақымдалған дене мүшелерін утилдейді. Ал ұшасын шектеусіз жібереді. Бұлшық еттері, майы сарғыштау болып келеді. 48 сағатта жойылмаса ұшасы, ішкі органдары утилденеді.

133. Фасциолез. Сойылғаннан кейінгі анықтау. Өт жолдары үлкейген, сойылғанда фасциолалар көрінеді.

Санитариялық бағалау. Зақымдалған дене мүшелері утилденеді. Бұлшық еттері және майы сарғыштау болады. Егерде 48 сағатта жойылмаса онда ұшасы, ішкі органдары утилденеді.

134. Жарақат. Сойылғаннан кейінгі анықтау. Зерттеу кезінде қан құйылу, инфилтраттар, жаралар, сынықтар және т.б. байқалады.

Санитариялық бағалау: Дене мүшелерін жаңа жара немесе жарақаттан тазартып, ұшаны шектеусіз жібереді. Іріңді қабынуда етті бактерологиялық әдіспен зерттейді.

135. Арықтау. Сойылғаннан кейінгі анықтау: Дегенеративті өзгерістер бұлшық ет тканьдерінде, жалқыаяқты ісіктер, май жиналған жерлерде іркілденген ісіктер болады.

Санитариялық бағалау: Ұшаны, ішкі органдарын утилдейді.

136. Пневмония: Қабынба, геморрагиялық, фибринді және іріңді пневмония б о л а д ы .

Санитариялық бағалау: Дегенеративтік өзгерістер, арықтау болмағанда етті бактерологиялық зерттеуден өткізеді, бактериология қорытындысы теріс нәтежие берсе кедергісіз пайданылуға жіберіледі.

15. Әр-түрлі ауруға шалдыққан нутрий ұшаларын ветеринариялық-санитариялық сараптау

137. Нутрий еті базарларға бассыз, құйрықсыз әкелінеді. Осымен қатар тексеруге ішкі органдарын тапсырады /жүрек, бауыр, көк бауыр, бүйрек/.

Ұшаны, ішкі органдары үй қояндары әдісімен тексереді. Сояр алдындағы зерттеу, этиологиясы әртүрлі ауру кезіндегі паталогоанотомиялық өзгерістері үй қояндарына ұқсас болады. Фасция 5-8 кеуде омыртқасының сүйектері астында орналасқан май бездері, нутрийді ерекшелейді. Олар ветеринариялық-санитарлық сараптаудан кейін алынады. Аурудың әр түрін анықтағаннан кейін ұшаның және ішкі органдардың санитарлық бағасы келесі түрде: Сібір жарасы, туляремия, сіреспе, құтыру, қатерлі ісік ұшасы, органдары

және терісі өртеледі.

Туберкулезде ұшасы, ішкі органдары утиленеді.

Лептоспироз бұлшық етте дегенеративті өзгерістер, сарғыштау түс болмағанда ұша қайнатуға жіберіледі. Ішкі органдары утиленеді. Дегенеративті өзгерістер байқалған жағдайда утиленеді.

Листерияоз зақымдалған органдар /бауыр, жүрек/ және басын утилдейді, ұшасы пісіріледі, терісі залалсыздандырылады.

Сальмонеллез ішкі органдары утиленеді, ал ұшасы пісіріледі.

Колибактерияоз бұлшық етте дегенеративті өзгерістер байқалмағанда ұша қайнатылады, ішкі органдары утиленеді. Дегенеративті өзгерістер байқалған жағдайда утиленеді.

Пастереллезде ішкі органдары утиленеді, ал ұшасы пісіріледі. Некробактерияоз зақымдалған орындары алынады, ал ұшасы, ішкі органдары утиленеді.

Ауески ауруы бұлшық еттерде дегенеративті өзгерістер байқалғанда ұшаны ішкі органдарымен утилдейді. Өзгерістер байқалмаған жағдайда ұшасы пісіріледі.

Терісі утиленеді.

Трихинеллезде ұша және ішкі органдар утиленеді.

Фасциоллез бұлшық еттерде дегенеративті өзгерістер байқалмаған жағдайда ұша шексіз жіберіледі. Дегенеративті өзгерістер байқалғанда ішкі органдары мен ұшасы утиленеді. Ұша арық болған жағдайда, ішкі органдар және ұшасы утиленеді.

16. Жабайы жануарлар етін ветеринариялық-санитариялық сараптау

138. Жабайы жануарлар етін зерттеу реті үй жануарларын зерттеуінен айырмашылығы жоқ, аздаған ғана айырмашылықтары болады. Ветеринариялық тексеруге келген жабайы жануарлардың ұшасы терісіз, ішкі органдары алынған болу керек.

Сараптау кезінде еттің тазалығына, исіне көңіл аудару керек.

Лимфа түйіндерін зерттеу. Жабайы жануарлар етінің сапасын бағалағанда, лимфа түйіндеріне көп көңіл бөлу керек болады, және үй жануарларының топографиясынан айырмашылығы жоқ.

Ұшаны және органдарды зерттеу. Жаралар көбінесе ластанған /жүнмен, жермен/ көптеген сүйек қалдықтары табылады. Бұғы мен маралдың ұшасы финнозға тексеріледі, ол үшін бел бұлшық етін тіке кеседі.

139. Сібір жарасы - жабайы жануарларда сирек кездеседі, тұяқты жабайы жануарларда жиі кездеседі /бұғы, солтүстік жабайы марал, сайғақ/, қоян мен

б о р с ы қ т а

б о л а д ы .

Сойылғаннан кейінгі зерттеу: Тері асты клетчаткасында және серозды қабықта қанды - жалқыаяқты ісінулер, қан құйылулар. Лимфа түйіндерінде, оның маңайындағы тканьдерде геморрагиялық қабынулар мен ұйыған қан болады.

Санитариялық бағалау: Ауру не сібір жарасына күдікті жабайы жануарлардың еті жойылады.

140. Құтыру - көбінесе жабайы аңдарда кездеседі. Ұшасы мен органдарын тексергенде құтыруды анықтау мүмкін емес.

Санитариялық бағалау: Құтыру аурумен ауырған жануарлардың ұшасы, ішкі органдары жойылады.

141. Пастереллез - Жабайы жануарлар арасындағы жұқпалы ауру, кілегейлі, сірі қабықтың тері асты клетчаткасымен ішкі органдарының геморрагиялық қабынуымен сипатталады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Тері асты клетчаткасында жалқыаяқты - қанды инфильтраттар, ішкі органдарының кейбір жерінде нүктелі қан құйылу, өкпеде - ісіну, бауырда, бүйректе, жүректе, талақта - қайта жаратылу, қан құйылу.

Ұша мен органдардың лимфа түйіндері қара-күрең түсті, ал қоршаған тканьдерде көптеген қан - құйылулар және сары-қызыл инфильтраттар.

Санитариялық бағалау. Пастереллез аурумен ауырған, бұлшық етте дегенеративті өзгерістер байқалғанда жабайы жануарлар ұшасы, органдары жойылады. Дегенеративті өзгерістер болмаса ет пісіріледі.

142. Аусыл - көбінесе жабайы жануарларда кездеседі.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ауыз қуысы кілегейлі қабықта афтылар, эрозиялар көрінеді. Тұяқ қуысында афтылар, шіру. Лимфа түйіндерінде, бұлшық етте ж/е басқа дене мүшелерінде өзгерістер байқалмайды.

Санитариялық бағалау: Ауруға күдікті және ауырған малдың еті пісіріледі.

143. Туберкулез - жабайы жануарлардың көптеген түрі ауырады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Органдарда, лимфа түйіндерде, бұлшық етте туберкулезді ошақтар табылады, ортасында кішкентай ақ ізбес қосындылары көрінеді. Бөлек органдары зақымдалғанда бұл процеске регионарды лимфа түйіндері кіреді. Туберкулезбен жабайы шошқа ауырғанда бас және ішектердің лимфа түйіндері зақымдалады.

Санитариялық бағалау: Ұшада, лимфа түйіндерінде көптеген туберкулезді зақымдар болса, жабайы жануарлар етін зарарсыздандырады.

Бөлек органдары, лимфа түйіндері зақымдалған жағдайда, зақымдалған жері ғана зарарсыздандырылады да еті пісіріледі.

144. Псевдотуберкулез - көбінесе кеміргіштерде байқалады /қоян, нутрия және т. б. / .

Сойылғаннан кейінгі анықтау: ұша, лимфа түйіндері кейбірде бұлшық етте

некрозды ошақтар кішкентай төмпешіктер түрінде болып, сұр-сары немесе ж а с ы л т ү с т і і р і к т е р т а б ы л а д ы .

Санитариялық бағалау: Бұлшық етте, лимфа түйіндерінде көптеген зақымдар болып немесе ұшасы арық болса зарарсыздандырылады.

Бөлек лимфа түйіндері немесе бұлшық еттері зақымдалса - зарарсыздандырады, ал ұшасы шектеусіз жіберіледі.

145. Бруцеллез - жабайы жануарлардың көп түрі ауырады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Ұшада патологиялық өзгерістер жоқ, сондықтан сойылғаннан кейін жануар ауруын анықтау күрделі. Лимфа түйіндері ұлғайғаны белгіленеді, олар ісінген, кейбірде іріңді-некрозды ошақтар болады.

Санитариялық бағалау: Бруцеллез ауруымен ауырған, күдікті жабайы жануарлардың етін қайнатып залалсыздандырады.

146. Некробактериоз - Аша тұяқты жануарлардың және қояндардың ауруы. Терінің, кілегейлі қабықтың жаралы-некрозды зақымдануымен сипатталады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Жабайы жануарларда жиі тұяқ ауруы, кейбірде ауыз қуысының кілегейлі қабығы зақымданады. Мойын, шап жоғарғы лимфа түйіндері ұлғайған. Бұлшық етте некрозды - іріңді ошақтар болады.

Санитариялық бағалау. Некробактериозбен ауырған жабайы жануарлардың еті, бұлшық еттерінде некрозды ошақтар болса утиленеді.

147. Қарасан - бұғы мен зурда кездеседі.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Тері асты клетчаткасында, санында, сауырында, белінде, кеудесінде ісініп сықырлауы байқалады. Сол ісіктерді басқанда ауа, қанды - сары инфильтрат бөлінеді. Лимфа түйінін кесіндісінде қара-қызыл түске дифузды боялған.

Санитариялық бағалау: Ауруға шалдыққан жабайы жануарлардың ұшасы және органдары утиленеді.

148. Листерия - инфекциялық ауру, көбінесе үй қояны, дала қояны, жабайы шошқа, сайғақтар ауырады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау: Лимфа түйіндері ұлғайған, ісінген, арықтық белгіленеді.

Санитариялық бағалау: Ауру не күдікті листерия ауруына жабайы жануарлардың ұшасын пісіреді, ал ішкі органдары утиленеді.

149. Лептоспироз - жабайы жануарлардың көп түрі ауырады. Көбінесе кеміргіштер, дала қояндары, марал, тау ешкі ауырады.

Сойылғаннан кейінгі анықтау. Тері асты клетчаткасы, бұлшық еті және май тканьдері сарғаяды, кейбір жерлерінде қан құюлармен сары инфильтраттар болады. Ішкі органдары сарғыштау, қан құюлар байқалады. Лимфа түйіндері

е д ә у і р

ұ л ғ а й ғ а н .

Санитариялық бағалау. Ауру етті пісіреді. Ұша сары болып, бұлшық етте дегенеративті өзгерістер болса, утилденеді.

150. Трихинеллез - жабайы шошқа, аю, борсық т.б. жабайы ет қоректілер а у ы р а д ы .

Санитариялық бағалау. Ұшасы, ішкі органдары утилденеді.

151. Цистицеркоз /финноз/ - Бұл ауру маралда, тау ешкіде белгіленді.

Тұяқты жабайы жануарларда эхинококкоз, фасциолез, дикроцелиоз кездеседі.

Санитариялық бағалау. Жабайы жануарлардың етін түрлі инвазиялық ауруларға тексеру үй жануарлар етін бағалауға ұқсас.

152. Ет және ет өнімдерін тасымалдағанда, сақтағанда, температуралық жағдайы осы Ереженің 3 , 4 және 5 қосымшасына сәйкес болуы тиіс.

1 Қосымша

Сау малдардың дене қызуы, тамыр соғысы, дем алысының көрсеткіштері

N п/п	Малдардың атауы	Дене қызуы		Саны мин. Дем алысы
		С	О	
1	Мүйізді ірі қара	37,5-39,5	50-80	10-30
2	Қой, ешкі	38,0-40,0	70-80	15-30
3	Жылқы	37,5-38,5	24-42	8-16
4	Шошқа	38,0-40,0	60-90	15-20
5		37,5-38,5	24-40	8-17
6	Буйволда, енекелер	37,5-39,0	50-75	10-28
7	Бұғылар	37,5-38,5	36-48	8-16
8	Түйелер	36,0-38,6	35-52	5-12
9	Қояндар	38,5-39,5	120-140	50-60
10	Тауықтар	40,0-42,0	150-200	15-30

2 қосымша

**Ветеринариялық препараттармен домдалған жануарларды
союға жіберу мерзімімен және олардың еттердегі ең
төменгі мөлшердегі жіберілу өлшемі**

Препараттар атауы	Домдау әдісі, концентрациясы	Төменгі жіберілетін мөлшер	Домдаудан кейінгі сою мерзімі
1	2	3	4
Акродекс - препарат аэрозолды құтыда Аверсект	Тері қабатын Тері астына	0,005 жіберілмейді	10 домдау 30
Анометрин Н к.э. перметрин Бензофосфат к.э.	Тері қабатына 0,2 пайыздық су	жіберілмейді бүрку жіберілмейді	20 40
Бутокс к.э. дельтаметрина ерітіндісі	Қойларды шомыл. дыру	жіберілмейді 0,005 су	20
Гиподермин хлорофос 1 1 , 0 хлорофостың майлы Дибром к.э.	Жотасына құю п а й ы з д ы спирті - ерітіндісі Бүрку 0,5 пайыз.	жіберілмейді жіберілмейді	21 3
Ивомек	Тері асты жіберу	жіберілмейді	30
Креохин к.э. циперметрин негізінде с.е. Неоцидол(диазинон)	Қойлар, Қойлар,	жіберілмейді 0,0005	10
Пенициллин, оның негізіндегі препарат.	Қалың етке жіберу	Жіберілмейді 0,01 ед/г	14

г а р				
Тетрациклин	Ішке, қалың етке	Жіберілмейді	6	
	0,01 ед/г			
Стрептомицин, левомицин	Қалың етке	Жіберілмейді	7	
		0,01 ед/г		
Сульфаниламиды	Ішке	жіберілмейді	5	
		Н и т р о ф у р а н д а р		
Фуразолидон, Фурагин	Ішке	жіберілмейді	4	
Фурадонин,	Фурациллин			
		К о к ц и д и о с т а т и к т е р		
Ирамин, Фармоксид	Ішке	жіберілмейді	3	
		А н т г е л ь м и н т и к и		
Гексихол	ішке	жіберілмейді	30	
Нилверм	ішке	жіберілмейді	3	
Фенасал	ішке	жіберілмейді	3	
Пиперазин	ішке	жіберілмейді	3	
Фенбендазол(панакур)	ішке	жіберілмейді	14	
Албендозол	ішке	жіберілмейді	14	
Мебендозол	ішке	жіберілмейді	14	
Клозантел	ішке	жіберілмейді	14	

3 Қосымша

Ет және ет өнімдерінің сақталу мерзімі және жағдайы

Ет түрі	Камера құжатындағы ауа температурасы $^{\circ}\text{C}$	Сақталу мерзімі тәулік (ай), жоғары е м е с
1. Салқындатылған (ілулі)		
Сиыр еті жартылай және т ө р т к е	-1 б ө л і н г е н	16 тәулік
Бұзау еті жартылай	0	12
Шошқа еті	-1	12
Қой еті	-1	12
2. М ұ з д а т ы л ғ а н		
Барлық түрлері (жиналған н е м е с е	2-ден 3-ке дейін і л і н г е н)	20

3.	Қатты	мұздатылған	
Сиыр еті жартылай төртке бөлінген	-12		8 ай
	- 1 8		1 2
	- 2 0		1 1
	-25	12	
Қой еті ұшасы	- 1 2		3
	- 1 8		6
	- 2 0		7
	- 2 5		1 2
Субпродукты (қосымша өнімдер)	- 1 2		4
	- 1 8		6
	- 2 0		7
	- 2 5		1 0

4 Қосымша

Мұздатылған ет бөліктері және субпродукталар(қосымша өнімдердің) сақталу мерзімімен жағдайы

Ет және ет өнімдерінің мұздатылған бөліктері	Ауаның құжаттағы темпера. турасы °С	Сақталу мерзімі ай, жоғары емес	
		ет	Қосымша өнімдер
Сиыр еті	- 1 2	8	4
	- 1 8	1 2	6
	- 2 0	1 4	7
	- 2 5	1 8	1 0
Шошқа еті	- 1 2	5	4
	- 1 8	6	5
	- 2 0	8	5
	- 2 5	1 2	6
Қой еті	- 1 2	6	4
	- 1 8	1 0	6
	- 2 0	1 1	7
	- 2 5	1 2	8

Ш о ш қ а	ш п и к т а р ы		
шұжыққа арналған	-12	3	-
	- 1 8	6	-
	- 2 0	8	-
	- 2 5	1 2	-
Шошқа, сиыр бастарының	-12	-	4
еттері, сиыр, қой, шошқа-	18	-	6
еттер кесіндісі,	-20	-	7
қосымша өнімдер	-25	-	8
Шошқа терісі, етті	-12	-	1
бөлгендегі сіңірлермен,	-18	-	1
шеміршектер	-20	-	1
	- 2 5	-	3

Ескерту: Мұздатылған ет бөліктерін салқындатылмаған қоймаларда сақтауға рұқсат етілмейді.

5 Қосымша

Еттерді, шпиктарды, қосымша өнімдерді тасымалдағандағы температура жағдайы

Ет және ет өнімдерінің жағдайы	өнімнің тиер алдындағы температурасы	Тиейтін қоймаларда, мұз. датылған транспорттардағы ауа температурасы	
		Тиер алдында	Жол бойы
Суытылған ет (ілінген)	4-тен жоғары	0-(-1) 1 2 - г е д е й і н	0-(-1)
Салқындатылған ет (і л і н г е н)	0-4	0-(-1)	0-(-1)
Мұздатылған ет (сатылап ж и н а л ғ а н	-2 - -3	-1-(-3)	-1-(-3)
Қатты мұздатылған ет қосымша өнімдер, ет блок т а р ы , қ о с ы м ш а	-8 - -18	(-8)-ден жоғары емес ш п и к т е р , ө н і м д е р	(-12)-ден жоғары емес

© 2012. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты» ШЖҚ РМК